

letnik IV
številka
2

**jezik
in
slovstvo**

1958/1959

Jezik in slovstvo

Letnik IV, številka 2

Ljubljana, 15. novembra 1958

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniški svet: *dr. Tone Bajec*, NUK, Slovanski inštitut v Ljubljani (urednik za jezikoslovni del); *dr. Marja Boršnik*, *Marjan Javornik*; *Janko Jurančič*, *Uroš Kraigher*; *dr. Lino Legiša*, Ljubljana, Vrhovčeva 4 (urednik za literarnozgodovinski del); *dr. Joža Mahnič*, Ljubljana, Češnikova 28 (urednik za metodološki del in odgovorni urednik); *Stane Mihelič*

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani številka 600-70/1-67

Letna naročnina 450 din; polletna 225, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina druge številke

<i>Joža Mahnič</i> Zapiski o Srečku Kosovelu	33
<i>Janez Rotar</i> Naše jezikovno izrazje	37
<i>Ivan Kolar</i> Literarni sprehod po Ljubljani	41
<i>Jože Toporišič</i> Še o naglasu nedoločnih glagolskih oblik	48
A. B. Urednikova pripomba	50

Ocene in poročila

<i>Jože Pogačnik</i> Knjiga o slovenski prozi	51
<i>Leopold Stanek</i> Paberki iz prevoda celjske kronike	55

Zapiski

<i>Marja Boršnik</i> Slavisti v Moskvi	58
<i>Vinko Gaberski</i> »Zaskrbljenost«	62

Slovnike in pravopisne drobtine

<i>F. Vernik</i> Zasoditi se	63
<i>J. Š.</i> -išk > -išek	64
<i>Ivan Tominec</i> V takih pogojih, pod takimi pogoji	64
<i>Ivan Tominec</i> Zaviseti	64

ZAPISKI O SREČKU KOSOVELU

Kamniti, goli, sivi, tihi Kras. Neizmerna gmajna z bodečim brinom in šipkom ter potmi, ki se gube neznano kam. Tu pa tam samotni jagnedi in bresti, predvsem pa skupine borov, pošumevajočih v vetru. Nad gmajnami ograde z rdečkasto prstjo in košatimi latniki trte, ki bo rodila teran. V ozadju Tomaj, kraška vas z ozkimi in strmimi ulicami, ob eni izmed njih skromna enonadstropna šola, na vrhu hriba cerkev z zvonikom, v vznožju pokopališče s cipresami. Ljudje, preprosti in dobri, garaški in molčeči, se trudni vračajo z dela in posedejo okrog toplih ognjišč, ki se svetijo v dnu borjačev. Tudi mladega popotnika, ki zamišljen in otožen samcat stopa po dolgi cesti od postaje v Sežani, pogosto privablja misel na mater in dom. Ves je zrasel s Krasom; ko prisluškuje utripom svoje zemlje, prisluškuje lastnemu srcu: slavčje petje v spomladanskih nočeh mu vzbuja ljubezensko hrepenenje, streli na brinovke v jesenskih dneh slutnjo zgodnje smrti. Najpogosteje in najgloblje doživlja svoj Kras v oktobru, ko na gmajne s samotnimi drevesi prši dež in jih ovija megla, ko nad Tomajem zlato sončnih zahodov prehaja v mrak z zvonjenjem, ko v nočeh brez spanja, ki jih pesnik prečuje v pomenkih s samim seboj, zavija burja. V ljubezni do dekleta, močno poduhovljeni, a nikakor ne brezkrvni, je doživel grenko razočaranje; zdaj kakor Cankar veruje le še v eno srce — materino, ki mu je edino simbol nesebične dobrote in varnega zavetja. Kalvarija njegovega življenja je vse bolj bridka; mladega poeta vodi v njegovem čustvenem nemiru in miselnem iskanju od tihe otožnosti in samote preko notranje razbolelosti in razbitosti do življenjske deziluzije in predsmrtna groze, čeprav se pesnik včasih pribori tudi do občutka življenjske moči ali religiozne spokojnosti.

Docela drugačen je Kosovel, kadar, sam notranje do kraja razbičan, objema socialno trpečega sočloveka s kraškega podeželja in iz tržaških predmestij, kadar odklanja suženjsko nemožatost v našem narodnem značaju, obtožuje rejeno brezdelje in brezdušno nasilje kapitalistične gospode, kadar ugotavlja duhovno zmedo, zmaličenost in praznoto svojega časa. Tedaj goreče in z zanosom poziva tlačeni proletariat k boju in upor, oznanja propad starega sveta, zgrajenega na nečlovečnosti, in izpoveduje vero v socialistično prihodnost, hkrati pa tudi v svobodne dni zaslužnjene Primorske. Pri tem mu kot pesniku ne gre za sociološko teoretiziranje, ne za tehnično-mehanične probleme, ampak za etično preobrazbo starega, smrti zapisanega sveta v novi svet dela, pravice in ljubezni, kajti »vsi problemi so problemi človeka«. Kakor pa je v svojih vizijah proletarske revolucije in socialistične prihodnosti bojevit in optimističen, tako je trpko melanholičen ob zavesti, da bosta krvavi zaton kapitalistične Evrope in grozotno brezrodni ocean kozmosa s svojimi valovi zagnila in potopila tudi njega — poeta, ne bankirja — in njegovo mlado generacijo. Kosovel torej svojemu rojaku, narodu in človeštvu odpira svetlo in ponosno perspektivo za prihodnost, sam pa tragično izgoreva v dvojnih zubljih krivičnih razmer in lastne notranje disharmonije. Na splošno pa velja, da je v tej drugi fazi svojega doživljanja in ustvarjanja prej tihi in plahi, v sebi razdvojeni in mračni poet postal nekaj povsem drugega: neusmiljen tožnik, samozavesten upornik in sijajen videc. Seveda pa bi bilo nàpak,

če bi iz razlogov, ki so umetnostni presoji tuji, enostransko poudarjali samo to, v socialno objektivnost usmerjeno obdobje Kosovelove lirike, ker bi tako zabrisovali njeno celotno podobo v vsej njeni svojevrstnosti.

Vojna in povojna leta s svojo duhovno razklanostjo, družbenimi nasprotji in estetskimi hotenji; trpka pokrajinska podoba rodnega Krasa, ki je z italijansko zasedbo postala še bolj žalostna; pesnikova lastna narava, iščoča samote, občutljiva in razglabljaljoča, ogrožena z bedo in smrtjo, hkrati pa v najplemenitejši človečnosti objemajoča vse trpeče in borbeno hrepeneča po svetu novih etičnih odnosov med ljudmi in narodi: to so osnovne komponente Kosovelove umetnosti. Tematično vso njegovo liriko lahko razdelimo v dve glavni skupini: najprej so nastale njegove pokrajinske slike s Krasa, s katerimi navadno izpoveduje svoja osebna razpoloženja; mlajše so pesmi, v katerih razmišlja o življenju in se v njih bori za nov družbeni red; prve so docela emocionalne in napisane v impresionistični tehniki, v drugih prevladujeta refleksija in idejnost, po tehniki pa so ekspresionistične ali konstruktivistične. Kljub tej povezanosti z najnovejšimi umetnostnimi smermi pa je Kosovelov pesniški izraz v bistvu preprost in naraven, v njem bi zaman iskali artistične narejenosti in nabreklosti, značilne za večino naših ustvarjalcev v dvajsetih letih; takšna je tudi forma njegovih umetnin, saj prevladujeta preprosta trikitična pesem in moderniziran sonet s strnjenim tercetom; drugačna njegov slog in oblika niti ne moreta biti, saj sta le organski zunanji izraz pesnikove do kraja pristne in iskrene, poštene duše. Kljub nekaterim rahlim tujim pobudam (moderna, Bezruč, Nemci) je Srečko samonikla in enkratna umetniška osebnost, njegov lirski opus pa kljub nekaterim oblikovno nedodelanim ali preveč programatičnim pesmim mojstrska in zaokrožena celota, tako da pomeni v obdobju med obema vojnama nesporen vrhunec (Gradnikova poezija ima korenine še v prejšnji dobi), hkrati pa tudi enega najlepših razcvetij v naši liriki sploh.

V pesnikovi družini živi mnogo spominov nanj, prenekateri nam pomagajo v marsičem pojasniti njegovo življenje, osebnost in delo. Posebno bogate spomine nanj hrani sestra Anica, profesorica slovenščine; ker sta bila najmlajša med petimi otroki, sta se največ družila in najbolj poznala. Naj vam iz njenega pripovedovanja, še vsega intimno prežarjenega s pesnikovo navzočnostjo, posredujem nekaj odlomkov!¹

Kosovelovi so nekaj časa živeli v odročni vasi Pliskovici na Dolenjem Krasu, med Dutovljami in Komnom. Očeta, dotlej učitelja v Sežani, so tja premestili disciplinsko, ker se ob cesarjevem godu ni šel poklonit glavarju. Zraven tamkajšnje šole so imeli domačijo Pavlinovi in k njim sta v jesenskih in zimskih večerih rada hodila vasovat Anica in štiri- ali petletni Srečko. V velikem kotlu, visečem nad kraškim ognjiščem, so navadno kuhali krompir in repo. Gospodinja je otrokoma, ko sta nekoč prišla premrlih rok, ponudila toplega sadu, rekoč: »Krompirček rokice segreje!« To zgodnje otroško doživetje je Srečko kasneje uporabil v svoji znani socialni pesmi *Starka za vasjo*, kjer eden izmed gladujočih otrok v revni kraški vasi sanja: »Krompirček v obliki mrzle ročice ogreje.«

Jeseni prilete s severa na Kras ptice, ki so po velikosti podobne kosom, po sivorjavnosti barvi pa drozgom. Najrajši zobljejo tedaj dozorele brinove

¹ Poudariti moram, da je pričujoči članek nastal docela iz moje lastne volje in spoznanja, da je treba takšne in podobne podatke čimprej objaviti; pobudo zanj mi je dala letošnja ekskurzija ljubljanskih slavistov po Primorski in naš obisk v Tomaju, po katerem nas je zaprosena vodila tov. Kosovelova.

jagode; ta hrana jim daje ime, njihovemu mesu pa zelo prijeten okus. Zato so bile od nekdaj posebna poslastica za lovce;² v tomajsko okolico, zlasti na hrib Žekanec, so ob jesenskih nedeljah hodili nanje lovci iz bližnjega Trsta. Pesniku so njihovi strelji, ki so trgali tišino golega Krasa in ubijali nedolžno življenje, pretresljivo odmevali v duši in mu vzbujali slutnjo lastne smrti. Tako se je rodil eden izmed osrednjih motivov v njegovih kraških impresijah, ki ga srečamo ne le v mojstrski *Baladi* (V jesenski tihi čas), ampak tudi v *Pesmi* (Mnogo besed je, mnogo besed) in v *Brinovkah* (ZD I, 416).

V Ljubljani je Srečka zlasti spočetka hudo mučilo domotožje in kot drugošolec je poskusil pobegniti iz svoje dijaške izbe. Na vlaku je vselej že od Šempetra dalje nestrpno čakal, kdaj bo v Sežani lahko izstopil. S sestro sta hodila po cesti od železniške postaje proti domu po navadi v poznih večernih urah. Med vasema Šmarje in Križ, na desno v smeri proti Tomaju, se še danes širi čudovit borov gozdič. Srečko se je tam redno ustavljal, da je prisluhnil pesmi borov, v katerih je šumel veter, in tudi sestro vneto opozarjal: »Ali slišiš, kako vršijo?« Anica je morala bratu na ljubo natanko prisluhniti, da je dojela muziko ljubih mu dreves do zadnjih odtenkov. Ta borov gaj je ostal intimno povezan s Srečkovimi prihodi domov in z njegovimi slovesi od doma, pogovarjal pa se je na svojih samotnih sprehodih tudi z njegovimi vrstniki po tomajskih gmajnah. Kakor nam razodevajo Pesem s Krasa, *Bori*, *Temni bori* in *Videl sem bore rasti*, so se mu ta drevesa kazala z različnimi obrazi, kot so pač ustrezali pesnikovemu vsakokratnemu občutju: včasih mu je njih opojni vonj vlival zdravja in moči, navadno pa so ga, trudno šumeči, navdajali z zlimi slutnjami, mu vsi temni vršeli o svojem bližajočem se koncu pod sekiro ali pa se mu prikazovali že resignirano izgorevajoči v strašnem požaru.

Pesnikova mati, doma s Kobariškega, je zgodaj zgubila starše in odšla z doma za kruhom, nato pa spremljala svojo bogato gospodarico Scaramangà na popotovanjih; tako je rano okusila trpljenje in videla dosti sveta. Ker je bil oče, po rodu Vipavec, vesele narave, bohemsko nepraktičen in dobrosrčen v lastno škodo, je morala toliko bolj skrbeti za družino. Srečko je bil na mater nenavadno navezan, stalno se je z njo zaupno pomenkoval, zato se je tudi tako rad vračal domov v tomajsko šolo, kjer so na oknih v nadstropju cvetele gorečke (pelargonije), spodaj pa je nudil senco košati latnik. Mati, ki je ob takih prilikah pričakovala otroke po cele dneve vnaprej, je podnevi hodila gledat na zgornje vogalno okno, od koder se je videlo na cesto tja do Križa, ponoči pa je tja postavljala »luminček«, petrolejko ali oljenko, da bi njena svetloba vračajočim se otrokom kazala pot in pričala o materini ljubezni. O tem pojeta pesmi *Sestri* (ZD I, 426) in *Mati čaka*:

Ob oknu majka sloni,
na cesto strmijo dobre oči,
čaka ga, čaka
že cele tri dni.

Tujec, vidiš to luč, ki v oknu gori?
Moja mati me čaka in mene ni,
vse je tiho v noči, polje temno,
zdaj bi stopil tja, pokleknil pred njo.

Zlasti v poslednjih letih življenja je ta svetla vizija matere sredi temne noči pesniku popotniku, ki ga je razočarala ljubezen do dekleta in ubilo krivično življenje, pomenila edino toplo in varno zavetje (prim. še pesmi *Vstani*, *Proti človeku* in *Ena bolest*).

V Kosovelovi družini so vsi gojili ali cenili glasbo. Oče učitelj je imel tenak posluh in lep bariton, od svojega 15. leta dalje je vodil zборе in z njimi

² Frana Erjavca *Zbrano delo* III, str. 180, tabela XIV.

tekmoval. Že kot študent si je bil s prihranki — jedel je samo enkrat na dan — kupil klavir, nekdanj last skladatelja Hrabroslava Volariča. Očetov glasbeni talent je podedovala zlasti hči Karmela, ki je doštudirala konservatorij v Trstu in mojstrsko šolo v Münchenu ter postala poklicna pianistka. Srečko se je v nižji realki učil violine, vseskozi pa, seveda zastonj in z zvijačo, obiskoval koncerte in poznal tudi glasbeno teorijo. Če vemo vse to, nas ne preseneča, da v pesmih svoja čustva pogosto spremlja ali ponazarja s klavirsko igro, zdaj svetlo in tiho, zdaj silno in mračno, ter v naslovih rad uporablja glasbeno izrazoslovje: *Lirični piano*, *Trije svetli akordi*, *Klavir v jutru*, *Nokturno*, *Skica na koncertu*, *Rad te imam*. Izmed pesmi te vrste se mi za Kosovela zdi značilen zlasti ekspresionistični *Nokturno*, ki z beethovnovsko silnostjo ponazarja boleči primorski problem.

V Tomaju je takrat živel Peter Rožec (vulgo), nekak vaški filozof, po poklicu pa kamnosek, star okrog 40 let. Ko so preurejali svet na hribu pred cerkvijo, je Peter tam postavil stopnišče in izklesal obadva pilastra. Možakar je vzbujal Srečkovo pozornost in deček se je rad z njim pogovarjal; prav tako se je rad menil z beračem, ki je prihajal v Tomaj s Kobariškega. Kamnosek Peter je bil pesniku kasneje model za *Petra kamenarja* — umetnika kiparja, ki je obsojen na samotno popotništvo, medtem ko mu doma najdražji umirajo, in ki simbolizira Kosovela samega.

Med vprašanja iz Kosovelovega življenja, ki v naši literarni zgodovini še niso dovolj pojasnjena, spadajo socialne razmere, v katerih se je pesnik šolal. Kot realčan je stanoval skupaj z Anico najprej od jeseni 1916 do konca vojne na Gosposvetski cesti nad gostilno Novi svet. Ker jima gospodinja ni bila preveč naklonjena, sta se preselila na takratno Dunajsko cesto nad dijaško menzo Domovina (na mestu, kjer stoji danes palača Slavija). Tam so ju imeli radi, šteli so ju skoraj za družinska člana; Srečko je stanoval v hiši do konca realke 1922, hranil pa se je v menzi tudi še kot visokošolec. Sicer pa je akademsko leta preživel v kolegiju v Kolodvorski ulici; ker strankarsko ni bil opredeljen, so ga dodelili v ogromno sobo Sibirijo, kasneje pa ga selili v druge, nič bolj udobne. Zadnje leto je stanoval pri literarnem tovarišu Cirilu Debevcu v Križevniški ulici, hrano pa mu je brezplačno oskrbel v domači gostilni nekje v Mostah prijatelj Vinko Košak. Kosovelov oče je bil med vojno (in tudi še nekaj let po njej) kot učitelj sicer zaposlen in je otrokoma tudi redno pošiljal mesečno vzdrževalnino, toda javna preskrba z živili je bila takrat tako pičila in neredna, da sta študenta v Ljubljani dostikrat stradala celó kruha in so tudi v Tomaju životarili le ob polenti in fižolu. Po vojni se je javna preskrba začela postopoma izboljševati, toda Primorska je prišla pod Italijo in stiki z domačimi so bili vse težavnejši, s prihodom fašizma na oblast pa skorajda nemogoči. In ker pesnikov oče kot zaveden narodnjak v Tomaju ni hotel poučevati italijanščino, so mu okupatorji končno odrekli učiteljsko pokojnino in odvzeli bančno zastopstvo (Generali); ta drugi malenkostni dohodek so mu po posredovanju hčera kasneje vrnili. Tako je bil cela tri leta domala brez dohodkov in ni mogel v Ljubljano skoraj ničesar pošiljati; za Kosovelove je bila to doba najhujše socialne stiske (1924—1927). Karmela je že prej po opravljenem konservatoriju odšla v München in se tam povečini sama preživljala z igranjem na klavir po kinematografih. Srečko in Anica pa sta se v Ljubljani prebijala z uvidevnostjo dobrih ljudi v menzi ter nekoliko s podporami, instrukcijami in honorarji. Redno sta zahajala tudi v Tavčarjevo ulico k bratu Stanu, tedaj uredniku Jutra, ki je po svojih močeh podpiral študenta in pošiljal tudi

domov. Kako trdo je šlo Kosovelovim v Tomaju v tistih letih, koliko naporov in trpljenja je bilo skritega v njihovem vsakdanjem kruhu, nam pričata Srečkovi pesmi Zaspal je oče in Mati, poljubljam tvoj kruh, iz katerih veje pesnikovo globoko spoštovanje do staršev:

Zaspal je oče, na rokàh zaspal,
zasnul nad črno mizo sključen,
od vsakodnevnih borb ubit, izmučen —
in svetel dan je zunaj zasijal.

Mati, poljubljam tvoj kruh,
ki mi ga bedna pošiljaš;
vem, da je vtisnjena vanj
kri; poljubljam ga vdàn.

Zdi se mi, da prav tako kot socialne razmere tudi ni docela osvetljen problem Srečkove bolezni in smrti. Pesnik je bil resda vedno šibke telesne konstitucije, hkrati pa nagnjen k občutljivosti in melanholiji, jetičen pa ni bil nikoli, kakor pogosto beremo in sami premlevamo. Hrupni družini se je izogibal, zlasti v naravi in pri študiju je hotel biti sam, med domačimi pa se je znal veselo razživeti in biti izredno duhovit. Ko je bil še v osnovni šoli, star kakih osem do devet let, je doma v Tomaju padel z bezga (tam je vneto deklamiral Gregorčiča) na rob vodnjaka tako hudo, da je zgubil zavest in krvavel iz ušesa. Kasneje, v Ljubljani, ni bil nikdar resneje bolan: zaradi nezadostne ali slabe hrane mu je rado prišlo slabo v želodcu, iz istega vzroka je postal seveda tudi telesno neodporen, sicer pa je preboleval le običajne lažje zimske prehlade. Usodno pa je bilo zanj to, da je po predavanju v Zagorju ob Savi ob koncu februarja 1926 prenočeval kar na železniški postaji in si s tem nakopal tako nevaren prehlad, da je v Ljubljani moral skoraj za mesec dni obležati v postelji. Konec marca si je navidezno opomogel in odšel v Tomaj na velikonočne počitnice, tam pa se mu je prikrita influenza razvila v gripo, nato se mu je vnela čelna duplina — desno oko mu je čisto zateklo — in končno je po hudih mukah v maju umrl za meningitisom.

Janez Rotar

NAŠE JEZIKOVNO IZRAZJE

I. Mednarodna jezikovna terminologija, ki jo uporabljamo poleg domače, je večinoma nastala iz starih grških in latinskih izrazov. *Slovnica* ali *pismenica* ustreza na primer grškemu izrazu grammatiké, ki izhaja od besede grámma (črka). Izraz *pismenost* srečamo najprej v Vodnikovi Pismenosti za prve šole (Ljubljana 1811); pred njim je Gutsman prevel izraz opisno — *govorni vuk, jezika vmetálnost*, pri čemer si je pomagal z nemškim izrazom *Sprachlehre* (Deutsch-Wendisches Wörterbuch, Celovec 1789). A. J. Murko je v Deutsch-slovenisches Handwörterbuch (Gradec 1833) dodal Vodnikovi *pismenosti* izraz *pismenstvo*. Izraz *slovnica* je prvi zapisal J. Muršec (Kratka slovenska slovnica, Gradec 1847), po Simoničevi Bibliografiji (I, 479, kjer navaja, da je izšla 1839 Nemška slovnica) pa že prej. Ker slovnice nemškega jezika za omenjeno leto ni nikjer najti, verjetno sploh izšla ni. Muršec je bil ilirsko usmerjen in je izraz dobil najbrž v Babukičevi Osnovi slovnice slavjanske narččja ilirskoga (Zagreb 1836). Tudi Sava Mrkalj in Vuk Karadžić sta uporabljala izraz *pismenica*, ne *slovnica*. Izraz *dvoglasnik* je prvi zapisal Janežič v Vollständiges Taschen-Wörterbuch der slovenischen und deutschen Sprache. (Celovec 1850, 149). V

početnici Zern (1777) je izraz *dvoiglasnik*, v Gutsmanovem slovarju *dvoinik*, pri Vodniku pa *dvaglasnik*, vse torej iz grščine.

Pogosteje so nastajali domači izrazi šele posredno preko latinščine, nekaterih grških izrazov pa tudi bilo ni. Tako so nastali specifično latinski *ablativus*, *hiatus*, *gerundium*, *supinum*, *verba deponentia* in *semideponentia* itd. V vsem nadaljnjem razvoju do današnjih dni so se jezikoslovci vendarle pogosto vračali h grškim izrazom, ker so bili preciznejši; lat. *elizija* na primer v splošnem ustreza grški *apokopi*; *elizija* je nasploh *izpad* (*Ausstoßung*), gr. *apokopa* pa samo *izpad na koncu besede*, torej *odpad* (*izpad na začetku besede je afereza*); *elizija* v ožjem pomenu je *sinkopa*, *izpad v besedi* (*Ausstoßung*), in po *sinkopi* celo samo *izpad medkonzonantičnega vokala*. Natančnosti grških izrazov ne doseže niti latinščina, še manj nemščina. Pri nas je za elizijo uvedel Vodnik izraz *izpad*, Škrabec za *sinkopo* *izpadek*, Tominšek pa *izpah*.

Slovani so začeli razmeroma zgodaj teoretično obravnavati jezik. Že v Žitju Konstantina, ki je nastalo kmalu po Cirilovi smrti 869, sta izraza *glasbna* i *s^bglasbna*, ki sta po grščini. Šele mnogo kasneje je nastala prva dobra csl. slovnica, ki jo je 1619 izdal ruski menih Milentij Smotricki in je zadnja izdaja izšla 1755 v Rimniku. V. Jagić dokazuje v Codex Slovenicus rerum grammaticarum (Petrograd 1896), da je Smotricki precej izrazov nabral po starih rokopisnih csl. delih. S tem je dal trdno osnovo modernemu slovan-skemu jezikoslovnemu izrazju, ker so se po njem zgledovali drugi. Pri Rusih ga je uzakonil M. Lomonosov že 1755 v knjigi Rossijskaja grammatika.

II. Slovenci so se razvijali v zahodnem, sprva latinsko, kasneje nemško pišočem okolju. Tako so starejše slovenske slovnice pisane v latinskem (Bohoričeva, Hipolitova), mlajše pa v nemškem jeziku (Pohlinova, celovška 1774, Kopitarjeva, Dajnkova, Metelkova, Murkova itd.). Prvo v celoti slovenski pisano slovnico je izdal 1811 V. Vodnik. Že v nemško pisani Pohlinovi slovnici (Kraynska grammatika, Ljubljana 1768, 1783²) so prvi poskusi domačih slovn- ničnih izrazov. To so Pohlinove tvorbe in bukvalni prevodi iz nemščine: *prigba* (Fragfall), *imenuvavc* (Nennfall), *rodnik* (Zeugenfall), *dajavc* (Gebefall), *tožnik* (Klagfall), *vekavc* (Ruffall), *zmaknik* (Nebenfall), *spremuavc* (Gleitsfall), *no- bení spol* (neutrum), *zvižatnost* (Idiotismus, redko uporabljan izraz, zapisan tudi v Cigaletovi znanstveni terminologiji 1880, uporablja ga pa šele Ramovš kot *idiotizem*). Črka, *spol* in *število* so Pohlinovi izrazi, ki so še zdaj v rabi.

Nekoliko mlajši Gutsmanov slovar iz 1789 ima le nekaj slovnčnih iz- razov: *časna beseda* (Zeitwort), *glasnik* (Selbstlaut, Akzent), *vkupglasnik*, *zravenglasnik* (Mitlauter), *sredna beseda* (Mittelwort), *govorni vuk*, *jezika vme- talnost* (Grammatik, Sprachlehre). Pohlin, Gutsman in avtorja početnic Zern 1777 in ABC Bukvic 1790 so se le mimogrede ukvarjali z domačo termi- nologijo. Za popolnejše izrazje se je zavzel M. Zagajšek v nemško-slovenski slovnici (Slovenska grammatika oder Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendisch Vortrag, Celje 1791) in na slovenskih straneh navajal domače izraze. Po jezikoslovní strani je bila slovnica slaba, ker je izhajala iz Pohlinove, pa tudi v terminologiji je nebogljena, čeprav ima poleg Pohlinovih izrazov nekaj novosti: *čigavc* (Wessenfall), *dougupretečeni čas* (Vorvergangen- heit), *ishod* (Endung), *perstanuvavc* (Ortsfall), *pomiluvavc* (Bemitleider), *nič poniženo al' povišeno* (Grundstufe), *neikulku poniženo al' povzdigneno skus to pergliho* (Höherstufe), *nar vikšu povikše al' nar niže ponižše* (Höchstufe) itd. Že nemški izrazi so bili slabi, Zagajškovi prevodi so pa sploh neuporabni. Ob taki osnovi in Pohlinovih predlogah res ni mogel napraviti kaj trajnejšega.

Valentin Vodnik je nastopil za Pohlinom in Zagajškom in je imel lažje stališče zaradi obsežnejšega znanja in jezikovnega daru. Ob njunih poskusih je sprevidel, da so nemški izrazi slaba osnova, da se mora zatorej bolj približati izviru, latinščini. Najpomembnejše pa je to, da je poznal slovansko slovnico Smotrickega in rusko Lomonosova, kjer je našel najboljšo podlago za slovenske izraze. V predgovoru pravi o slovničnih izrazih: »... ne leže mi na klopi, temuč gori na polici. Ne izmišljam si jih sam; Smotricki in Lomonosov mi jih dajeta v svojih bukvah.« Važnosti domačega izrazja se je dobro zavedal, zato je dodal slovarček Pomen pismenih besed, kjer pa razlaga izraze z latinškimi, s katerimi si je pomagal kot s csl. in ruskimi.

Vodnikovi izrazi označujejo glavne pojme opisne slovnice za glasoslovje, oblikoslovje in sintakso. Njihova odlika je v jedrnatosti in naravnosti, ki spominja na označeni pojav. Posebno važni so izrazi za melodični poudarek; Vodnik ga je za slovenščino prvi ugotovil ter spoznal njegov semaziološki pomen. Najbolj uspeli izrazi, ki jim je dal slovensko obliko, so: *deblo* (radix), *deležje* (participium), *določen* (definitus), *dvaglasnik* (diphtong), *enzložen* (monosyllabus), *glasnik* (vocalis), *izreka* (pronuntiatio), *izviranje besed* (etymologia), *lastno ime* (nomen proprium), *medmestje* (parentesa), *medmet* (interjectio), *primerjanje* (comparatio), *naklon* (modus), *nedovršen* (imperfectus), *nesklanjaven* (indeclinabilis), *odstavek* (Absatz), *pomožen* (auxiliaris), *prašaj* (signum interrogationis), *predlog* (praepositio), *predmet* (objectum), *predzlog* (prae-fixum), *pregibati* (declinare), *res* (comma), *sklánjati* (declinare), *topljen* (liquidus), *vid* (species), *člen* (articulus), *stavek* (pronuntio), *srok* (perioda) itd.

Od Vodnikovih izrazov so se najbolj uveljavili *glagol*, *medmet* in *stavek*. Predvsem je važen slovanski *glagol*, ki je na mah spodrinil prevode nemškega termina Zeitwort (*časna beseda*, *časoslov*, prim. Pismenost, str. 64). Trdijo, da je Vodnik uvedel tudi izraz *pađež*, vendar je že pred njim v Japljevem rokopisu Slovenische Sprachlehre iz 1807 (Ms 181 v NUK), ki ga je Vodnik verjetno poznal. Po njem so ta izraz uporabljali skoraj vsi slovenski jezikoslovci do Ramovša poleg izraza *sklon*, ki ga je 1847 uvedel Muršec.

Troje načel označuje Vodnikovo ravnanje in kaže pot naprej:

1. Cerkvena slovanščina in ruščina sta kot slovanska jezika bližja slovenščini in njeni jezikovni naravi kakor jeziki z dograjenim ali najbolj popolnim slovničnim izrazjem, na primer latinščina ali nemščina.

2. Cerkvenoslovanski in ruski slovnični izrazi so po nastanku in pomenu bližji izvirnim grškim izrazom kot nemški; ti so nastali šele preko latinščine.

3. Ruska terminologija je bila v dobi, ko jo je Vodnik uporabil za pomoč pri svojih izrazih, za normativno slovnico že izoblikovana in se kasneje ni bistveno spreminjala, ampak le dopolnjevala. Nemščina pa še ni imela enotne in ustaljene slovnične terminologije, kar je vidno pri Pohlinu, Zagajšku, Metelku in nadaljnjih slovnicaх v nemščini.

Pravilnost Vodnikovega ravnanja potrjuje podobno delo Srba Avrama Mrazovića; tudi ta je v svoji slovnici konec 18. stoletja (zadnja izdaja Rukovodstvo k slavenstjej grammatici, Budim 1811, je izšla isto leto kot Vodnikova) uporabil izraze Smotrickega. Vuk Karadžić je v Pismenici 1814 Mrazovićeve izraze v celoti povzel in tako imajo štokavci po njunem delu isto izhodišče za slovnično izrazje kot Slovenci z Vodnikom, seveda pa je pri obeh šel razvoj kasneje po svoje.

III. Nekaj desetletij po Vodniku spet ni bilo načrtnega dela za slovensko izrazoslovje. Murkova slovnica iz 1833 je bila nemško pisana, v slovarju

(Deutsch-slovenisches Handwörterbuch, Gradec 1833) pa so le prej omenjeni Gutsmanovi in Vodnikovi izrazi. Poleg dveh kratkih abecednikov iz 1832 (Mus-sijevega in Metelkovega) za Vodnikovo šele Murščeva slovnica v celoti navaja slovenske izraze. Za razvoj slovnične terminologije je precej pomembna. Štajer-rec Muršec je bil ilirsko usmerjen in si je sposojal izraze iz omenjene Babuki-ćeve slovnice. Pri oblikovanju je gledal na onomatopoijo in tako so nekateri izrazi, predvsem termini za sklone in pravopisne znake, ob majhnih pisnih spremembah ostali do danes v rabi: *imenovavnik*, *rodivnik*, *mestnik*, *druživnik*, *vprašaj*, *klicaj*, *naglas*, *slovnica*, *ustnik*, *sklon*, *zorno ime*, *način*, *goli stavek* itd. Nekateri dobri izrazi se niso uveljavili: *ločivniki* (interpunkcije), *prisvo-jivnik* (dativ), *znamenka* (naglasno znamenje).

Zanimivi izrazoslovni poskusi so v Slomškovem priročniku za slovenski jezik Blaže in Nežica v nedeljski šoli (Celje 1842). Njegovi izrazi so zelo samo-svoji, ker jih ni delal po tradiciji, glede na onomatopoijo in blagoglasje: *besedna poteza* (Betonung), *besedna glavina* (Vorsilbe), *besedna korenina* (Wurzelsilbe), *besedna repina* (Nachsilbe), *djanka*, *djanska beseda* (Zeitwort), *dostavka* (Hilf-silbe), *nastoplej* (Doppelpunkt), *kazanka* (Geschlechtswort), *namestnica* (Für-wort), *oprava* (Form), *padivnica* (Abänderungsart), *poglavka* (Hauptwort), *povedik* (Satz), *pravopis* (Rechtschreibung), *predloga* (Vorwort), *pridjavka* (Ne-benwort), *priložje* (Mittelwort), *priložnica* (Beiwort), *ravna skaza* (anzeigende Art), *kriva skaza* (verbindende Art), *samoglasnica* (Selbstlaute), *stava besed* (Wortfolge), *stopa* (Abwandlung) itd. Avtor ni imel pravega čuta za oblikovanje izrazja in njegove bukvalne tvorbe slabo ponazarjajo slovnične pojave. Zna-čilne so po tem, da so večinoma ženskega spola. Kot Pohlin in Zagajšek tudi Slomšek zaradi nenaravnih izrazov ni imel posnemovalcev, le nesamostojni Le-sar je zašel nekoliko pod njegov vpliv. Pri Slomšku je sicer prvič zapisan izraz *pravopis*, a osnova zanj je že Vodnikova *pravopisnost* ali *pravopisanje*.

V Ljubljani je Franc Metelko več let vodil slovenski jezikovni tečaj (prim. SBL II, 34); med poslušalci je bil tudi Franc Malavašič, ki je nato izdal Slo-vensko slovnico za prve šole (Ljubljana 1849). Ker je tu poleg Vodnikovih pre-cej novih izrazov, lahko domnevamo, da jih je slišal pri Metelku, saj je tudi sicer slovnica oprta na njegova predavanja. Nedvomno je Metelko uporabljal pri predavanjih slovenske izraze, čeprav ima v Lehrgebäude der slovenischen Sprache (Ljubljana 1825) le Vodnikova imena sklonov, v Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes (1848) pa imena besednih vrst. V Malavašičevi slovnici so torej tele novosti: *dvopičje*, *neosebni glagoli*, *namenivni naklon*, *osebno zaim*, *vprašavno zaim*, *povedek*. Večina drugih izrazov je Vodnikovih in tako sta Metelko in Malavašič ustvarjala tradicijo njegovim izrazom. Podobno vlogo je imel tudi B. Potočnik, ki je v slovnici Grammatik der slovenischen Sprache (Ljubljana 1849) navedel že tradicionalne domače izraze.

Doslednejši ilirec od Muršca je bil Matija Majar Ziljski, kar se jasno kaže v njegovi Slovnici za Slovence (Ljubljana 1850). Poleg redkih čeških (číslo, prislov iz přísloví, příslovce) navaja največkrat hrvaške izraze: broj, jedinobroj, dvobroj, višebroj, kazući, zapovedajući, neodločivni način.

V slovnično razgibanih štiridesetih letih preteklega stoletja je torej vla-dala v domačem slovničnem izrazju že precejšnja zmeda. Slovničarji so veči-noma brez pravega reda kovali terminologijo ali pa si jo sposojali od drugod. Vodnikovo izrazje je postajalo pravopisno že nekoliko zastarelo, pridevniška oblika samostalnika se je tedanjemu jezikovnemu čutu upirala, na primer *djaven* (dativ), *jemaven* (ablativ), *klicaven* (vokativ). V Novicah in drugod so

se jeli oglašati mlajši slovničarji in v tem času je nastopil eden najpomembnejših iz druge polovice preteklega stoletja, Anton Janežič, ki je v svojih srednješolskih slovnicaх dal gramatični terminologiji moderno obliko in vsebino. Z izostrenim čutom za obliko in z dokaj obsežnim znanjem je imel dobro osnovo za uspešno delo. Dotedanjih izrazov ni zavrgel, prvič pa je obravnaval terminologijo v slovarju *Vollständiges Taschen-Wörterbuch der slovenischen und deutschen Sprache* (Celovec 1850) oziroma v slovenskem delu *Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika* (Celovec 1851). V razmeroma obsežnem besednjaku navaja izraze dotedanjih slovničarjev. Tudi v svoji prvi Slovenski slovnici (Celovec 1854) ima pravopisno sicer bolj dognane, a stare izraze, le malo je novih: *dvoglasnik*, *ločnik* (interpunkcija), *pomišljaj*, *oklepaj*, *sklonljiv*, *nesklonljiv*, *končnica*, *dajavnik*, *klicavnik* (*vokativ*), *stopnovanje*, *sedanji čas*, *določivni naklon*, *velivni naklon*. Vsi izrazi so pisani v duhu Svetčevih »novih oblik«, ki so se takrat že dodobra uveljavile. Druga izdaja slovnice iz 1863 je vsebinsko dopolnjena, terminološko pa ima dosti pomembnih novosti in prav v tej knjigi je Janežič privedel slovensko slovnično izraze v moderno obliko. Videti je, da je sprva le zbiral in ocenjeval, ko pa je vse dodobra spoznal, se je odločil za izbor in dopolnitve. Po tej organizatorski lastnosti se je razlikoval od Vodnikovih naslednikov, ki so ob prvem slovničnem delu uveljavljali že tudi svoje, često slabe izraze. Vendar je dobil spodbudo in tudi pomoč od drugih tedanjih slovničarjev.

Konec prihodnjic

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

OD NEKDANJE EMONE NA ROŽNIK

Naselje v severnem delu nekdanje Emone so imenovali Slovenci že od svoje naselitve *Gradišče*. To je sploh pogosto krajevno ime za predslovenska selišča (M. Kos, Srednjeveška Ljubljana). Južno naselje onstran Rimske ceste je dobilo ime *Mirje*, naselje ob zidu, ki je še danes ohranjen (lat. *murus* = zid).

Po osvoboditvi je bila *Drama* slovesno odprta 16. oktobra 1945 z uprizoritvijo Cankarjeve komedije »Za narodov blagor«. V glavni veži nas pritegnejo doprski kipi pionirjev slovenskega gledališča: A. Linhart (Zd. Kalin), O. Župančič (J. Savinšek), I. Cankarja (N. Pirnat) in F. Levstika (P. Loboda). V balkonski dvorani (okrepčevalnici) imajo herme umrli pomembnejši slovenski igralci.

V Gradišču št. 13 (gostilna »Koper«) je v prvem nadstropju prebival Ivan Cankar kot realec od drugega do četrtega razreda (1889—1892). Preselil se je semkaj z gospodinjo Ano Merješičevo s Poljanskega nasipa; njo, tovariše ustanovalec in svoje stradanje je opisal v uvodu črtice »Desetica«. Bedo mu je lajšal ustanovitelj dijaške kuhinje v Ljudskem domu kanonik Luka Jeran z brezplačnim kosilom in večerjo. Nanj je ohranil Cankar spomin v črtici »Zgodba o nepoštenosti«, ki jo še dopolnjuje z nasprotne strani »Zgodba o poštenosti«, ter v povesti »Grešnik Lenart«. Od tretje realke dalje do konca je Cankar hodil na kosilo v hišo dr. Ivana Tavčarja na Bregu št. 10, za kar je skrbela pisateljeva soproga Franja.

Hiša št. 12 sili z enim vogalom na cesto, da takoj opazimo njeno starinsko posebnost. V soseščini palač je še bolj podobna predmestni pristavi ali hlevu.

V tej preprosti hišici je bil rojen 23. januarja 1872 veliki »žlahtni zidar« arhitekt *Jože Plečnik*, sin mizarja Andreja.

V sosednji hiši (št. 14) biva etnolog profesor *dr. Niko Županič* (r. 1876), Kettejev in Župančičev vrstnik in tovariš v letih šolanja. V hiši nasproti (št. 15) prebiva akademski slikar in ilustrator *Maksim Gaspari*.

Na Rimski cesti št. 13 je živel profesor *dr. Pavel Grošelj* (1883—1940), umetnik in znanstvenik, ustanovitelj revije »Proteus«.

V Gorupovi ulici št. 2 je živel zadnji dve desetletji svojega življenja veliki slavist profesor *dr. Fran Ramovš* (1890—1952). V isti hiši prebiva njegov nekdanji profesor, plodovit strokovni pisec zlasti o planinstvu, *Josip Wester* (r. 1874).

Na spodnjem koncu Rimske ceste (št. 4) je zanimiva gostilna »*Pri Mraku*« s »Prešernovo sobo«, ki jo je priredil v spomin na pesnika in njegovo zahajanje v to gostilno pokojni Valentin Mrak, oče književnika Ivana Mraka.

Emonska cesta teče vzdolž nekdanjega vzhodnega emonskega zidu. Vse to okolje je bilo domače slikarju akademiku *Rihardu Jakopiču* (1869—1943). Rojen je bil v Krakovski ulici št. 11 (spominska plošča); po dvajsetletnem ahas-verstvu v tujini se je leta 1906 za stalno naselil v rodni Ljubljani, najprej na Emonski cesti št. 2, potem na Novem trgu; atelje je imel na Mirju št. 2. Po njegovi smrti ga je prevzel bohem slikar *Ivan Čargo* in ga uporabljal tudi za prenočevanje (umrl v avgustu 1958).

V hiši št. 11 z letnico 1776 je imel čolnarsko krčmo (od leta 1830) *Jože Dolenc*; slovela je posebno zaradi dobrih rakov. Leta 1834 sta Crobath in Prešeren povabila semkaj češkega pesnika K. H. Mácho in tovariše »na rake«. Večerja se je spremenila v pošten krok ob živahnem razpravljanju o slovenski prihodnosti (Kidrič, Prešeren II, 272).

Med Emonsko cesto in Ljubljaničo se razprostira idilično naselje zelenjarjev, nekdanj tudi ribičev in čolnarjev. To je *Krakovo*, ki je bilo kakor *Trnovo* tlačansko podložno nemškemu viteškemu redu križarjev.

Ob Ljubljani in na Krakovskem nasipu št. 22 je imel v letih 1900 do 1902 bivališče in atelje Jakopičev nesrečni prijatelj *Ivan Grohar* (1867—1911).

Prvotna trnovska cerkev je bila sezidana v 17. stoletju, 1857 na novo zgrajena in po potresu temeljito prenovljena. Stara cerkev je bila Prešernu tisto »Trnovo, kraj nesrečnega imena«, kjer mu je na veliko soboto 1833 »gorje bilo rojeno od dveh očesov čistega plamena«. Podrobno zgodovino trnovskega okraja je opisal *Ivan Vrhovnik* v brošuri *Trnovska župnija* v Ljubljani (1933). Bil je tu župnik 27 let (do 1918). V pokoju se je naselil v svoji hišici v Kopališki ulici 10 in tam v 81. letu umrl leta 1935.

Nasledil ga je pisatelj *Fran S. Finžgar*. Zahtevna je bila ta doba za velikega ljudskega pisatelja in vzgojitelja. Politični in socialni prevrati, gospodarske krize, brezposelnost, obupi, umori in samomori, vse je vrelo v pehanju za življenjski prostor in v boju za oblast. Socialno vprašanje v velikem svetu ni bilo nič drugačno, kakor se je pokazalo na razmeroma majhnem prostoru v trnovski »Sibiriji« tam v Mestnem logu, kamor so se zatekali izgnanci iz človeške družbe v kolibe, zadelane s konci desk in s papirjem. Preobložen s pisateljskim, uredniškim in organizacijskim delom je Finžgar odšel kot župnik v pokoj 1936. Želeč si potrebnega miru za delo, se je umaknil v zatišje ob Gradaščici, kjer mu je prijatelj Plečnik sezidal tuskulum v Dobrilovi ulici št. 30. Tu je doživel vse strahote druge svetovne vojne, ki je vnovič preizkušala v ognju značaje: ali za oblast — ali za ljudstvo! Tudi njegovo ime je bilo vrženo na tehniko za talce. Malo pred koncem vojne ga je zasula bomba ob letalskem

napadu na Mirje 9. marca 1945. Vojna mu je požgala tudi planinsko kočico Murko na Zabreški planini na pobočju Stola. Spomine na svoje bogato življenje je popisal v knjigi *Leta mojega popotovanja* (1957).

Tik cerkve v Karunovi ulici št. 4 je prebival arhitekt *Jože Plečnik* od leta 1920, ko je iz tujine poklican prevzel profesuro na arhitekturi tehniške fakultete v Ljubljani; tu je umrl 7. januarja 1957.

Na *Mirju*, v Bogišičevi ulici št. 3, je hiša literarnega zgodovinarja dr. *Ivana Prijatelja*. Tu je umrl 23. maja 1937 v 62. letu starosti. Zadnja leta je zahajal pogosteje v gostilno »Pri Krčonu« na Tržaški cesti št. 5. (Tiste hiše ni več, tam stoji zdaj moderna palača, v kateri je kino »Vič«.) V preprosto družbo je ob večerih ubežal iz strupene praznote svoje »kulturne« in politične okolice. Zares, bil je utrujen in razočaran in se je zaprl vase v tihem in vzvišenem sovraštvu do družbe in naših malenkostnih razmer (Kreft, *Kronika slovenskih mest*, 1937). Tam sta včasih prisledla v njegovo družbo stari popotnik z daljnih cest in step Radivoj Peterlin-Petruška in komponist Slavko Osterc; kdaj pa kdaj ga je tam poiskal tudi njegov učenec dr. Anton Slodnjak. S svojimi nekdanjimi učenci se je vedno rad pogovoril. Tisto pomlad pred smrtjo si je postavil hišico v gozdnem zatišju Polhovega gradca. Z lastnimi rokami je prekopal pustinski svet, ga pognojil in zasadil z vrtnim drevjem, da bi v tolstojanskem miru sredi zelene narave sklenil svoje življenjsko literarno delo.

Vzdolž restavriranega južnega emonskega zidu je speljana prijetno urejena ulica Mirje. V hiši št. 13 je živel veliki slavist, jezikoslovec in prvi predsednik SAZU dr. *Rajko Nahtigal*; tu je umrl 29. marca letos, star 81 let.

Onstran emonskega zidu sega do Aškerčeve ulice velikanska stavba Tehniške srednje šole (iz leta 1911). Njen začetek je bila obrtna šola v 18. stoletju, v dobi razsvetljenega absolutizma, ko je Kranjska družba za poljedelstvo in koristne znanosti ustanovila »mehansko šolo« za vzgojo »materialne kulture«. Ob ustanovitvi ljubljanske univerze (1919) je dobila pod streho TSS svoje prvečasne prostore *tehniška fakulteta*, ki se je v štirih desetletjih do danes, zlasti v novi Jugoslaviji, razrasla s številnimi ustanovami visoke tehnike po vsem Mirju.

Na *viškem pokopališču* obiščimo grobove dr. *Ivana Prijatelja*, dr. *Alfreda Šerka*, organizatorja medicinske fakultete v Ljubljani († 1938), in literarnega zgodovinarja dr. *Avgusta Žigona* († 1941).

Prešernova cesta je bila trasirana šele po potresu in se je imenovala Bleiweisova. Zanimiv je impresionistični opis te ceste iz leta 1910 v Obiskih Izidorja Cankarja (str. 34).

V hiši št. 3 se je naselil leta 1913 *Oton Župančič* ob poroki z Ano Kesslerjevo. Med prvo vojno je hišo zasedla avstrijska žandarmerija. Župančičeva družina se je v avgustu 1916 preselila s Cicibanom Markom in dojenčkom Andrejem v Dalmatinovo ulico št. 1. Iz te dobe je pesnikovih Stó ugank, otroške pesmi o Cicibanu in ciklus pesmi iz vojne, n. pr. *Dies irae*.

Na št. 9 v 2. nadstropju je prebival *Anton Aškerc* od leta 1905, zadnji dve leti pa v sosednji hiši št. 11 v pritličju na levo, z okni naravnost na ulico svojega pobratima Simona Gregorčiča. Na večer 6. junija 1912 se je zrušil pod zavesami ob oknu, zadet od možganske kapi. V četrti noči nato (10. junija) je izdihnil v Splošni bolnici. Ob 100-letnici njegovega rojstva (9. 1. 1956) mu je bila odkrita spominska plošča (Aškerčev zbornik 1957, 191 ss).

Nad tem stanovanjem v prvem nadstropju je preživel zadnje desetletje svojega življenja umetnostni zgodovinar in esejist, akademik profesor dr. *Izidor*

Cankar. Zadnja leta ga je ovirala skleroza in osebna tragika, da ni mogel sprostiti genialnih sposobnosti svojega duha, ki je bil voljan še dopolniti svoj bogati opus. Letos 9. septembra ga je zadela kap in je štirinajsti dan nato (22. septembra) ob eni ponoči izdihnil v sanatoriju Emona. Pokopan je v grobu svoje hčerke Kajtimare na Žalah.

V Gregorčičevi ulici je tiskarna Tone Tomšič (bivša tiskarna Merkur); med vojno je izdatno pomagala v ilegalnem boju proti okupatorju, v njej zlasti mladi književnik *Ivo Grahor*, ki je plačal to s svojo smrtjo v nemškem taborišču Dachau 29. 3. 1944.

Po Erjavčevi cesti pridemo v območje *Rožne doline*, ki je letos praznovala 60-letnico začetka svojega naselja. V prvi vili ob Cesti na Rožnik prebiva od osvoboditve *Josip Vidmar*, književnik (esejist, kritik, prevajalec) in politik, med vojno je bil predsednik SNOS, soustanovitelj OF in njen predsednik; po osvoboditvi je načeloval Prezidiju LRS, Domu narodov, od leta 1952 (po Ramovševi smrti) je predsednik SAZU. — Ob robu Tivolskega parka stoji spomenik talcev.

Od Ceste v Rožno dolino odcepljena tretja ulica se imenuje *Kocenova*. V hiši št. 4 domuje književnik *Juš Kozak*. Po vojni se je preselil iz kolosa mestne »rdeče hiše« na Poljanskem nasipu v tukajšnji podrožniški mir, kjer dalje snuje in piše. Tako je iz vznemirljivega sodobnega življenja svoje kratke ulice napisal *Balado o ulici* (1956). Juš Kozak sploh najrajši umetniško oblikuje življenje zgodovinske in sodobne Ljubljane in pri tem razvija svoje filozofske, socialne in estetske nazore. Tak je zlasti v zajetnem epskem Šempetru (1924 do 1926) in bolj meditativnih Maskah (1940), iz katerih je lansko leto Kondor prinesel izbor Rodno mesto v priredbi urednika Mitje Mejaka.

Skozi moderno in lepo urejeno Študentovsko naselje se vrnimo na *Cesto na Rožnik*. Ob vhodu v Svetčevo ulico je mestna občina postavila likovnim umetnikom akropolo svetlih ateljejev. — Pred sosednjo hišo št. 35 je v noči od 13. na 14. julij 1941 fašistična patrulja ustrelila prešernoslovca *dr. Avgusta Žigona*, ko se je pred polnočjo vračal iz mesta proti domu na Večni poti št. 47 v hiši inšp. Janka Habjana. Streli so ga zadeli v bok in tilnik. V bližnjih dveh vilah so ljudje slišali hropenje in vzdihne ranjenega Žigona, a mu nihče ni smel priti na pomoč. Drugo jutro so ga italijanski vojaki z vozičkom odpeljali v mrtvašnico na viško pokopališče. Nobena osmrtnica ni smela biti objavljena in pogreba so se smeli udeležiti le sorodniki. Pokopališče so zastražile patrulje. Izmed »tujcev« se je udeležil pogreba le faktor Blasnikove tiskarne Valašek, ki je skrbel za tisk njegovih razprav, ter pisec teh vrst.

Izvrševalci Žigonove oporoke notar Kuhar, dr. Fr. Stele, dr. Fr. Koblar, Elo Justin in S. Škerlj so odredili prenos literarne zapuščine v Narodni muzej. Glede zabojev z rokopisi je pokojnik določil, da se smejo odpreti šele 30 let po njegovi smrti. Vendar vse kaže, da Žigonovih prepisov dragocenih Levstikovih pisem ni vmes, ker so se našli prazni ovitki z napisom Levstikova pisma. To je nepopravljiva škoda, ker je Vida Baltičeva, hči Franje Koširjeve, izgubila tudi originale teh pisem. Dr. Slodnjak je bil že v dogovoru z Baltičevo, da pisma odkupi za NUK ali da jih dobi vsaj na vpogled, tedaj pa so vmes posegle neke tajne sile in je Baltičeva izjavila, da pisem ne more več najti. Žigonov grob oskrbujejo Habjanovi in Slavistično društvo.

V hiši št. 41 ob Cesti na Rožnik je preživel zadnja leta svojega življenja politik *dr. h. c. Ivan Hribar*, ljubljanski župan in državni poslanec v Avstriji, jugoslovanski veleposlanik v Pragi, pokrajinski namestnik za Slovenijo in

nazadnje senator. Ko ga je ob italijanski okupaciji pozval visoki komisar Grazioli v sosvet 14 zastopnikov podjarmljenega ljudstva, tedaj devetdesetletni starec, že od mladih nog slovanski entuziast, ni mogel prenesti naglega in sramotnega razsula svoje domovine. Ženi in hčerki je napisal 19. aprila 1941 poslovilno pismo pod Prešernovim geslom »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi«. Odšel je na Kodeljevo in se daleč od ljudi utopil v Grubarjevem kanalu. »Prenesla pričujoče ure teže ni bila let poznih glava siva.«

V Vidmarjevi hiši ob *Večni poti št. 3* je bila tretji teden po okupaciji, 27. aprila 1941, ustanovljena *Osvobodilna fronta* za organiziran upor proti okupatorju. Spomenik je bil postavljen ob deseti obletnici OF. — Ob *Večni poti* v hiši št. 26 ob vznožju idiličnega Rožnika domuje že tretje desetletje literarni zgodovinar dr. Anton Slodnjak.

Spodnji Rožnik. Tam je gostilna Pod Rožnikom ali Pri Čadu. Mimo tisočerih spominov, ki jih hrani to okolje na literarne sestanke, dijaške valete in nešteta prijetna srečanja in shajanja mladega in starega rodu, odmeva od tod do Zgornjega Rožnika še vedno spomin na Cankarja. Stoletje nazaj pa sega spomin na otroško dobo kritika, esteta, literarnega zgodovinarja in plemenitega šolnika profesorja *Frana Levca* (1846—1916). Rojen je bil na Ježici in se je s starši še v svoji detinski dobi preselil v Radomlje pri Kamniku. Od tam je prišel devetleten na Spodnji Rožnik k stari materi »mežnarici«, da se je lahko šolal. Zgodovinar in politik Fran Šuklje (1849—1935) ga prisrčno opisuje v svojih Spominih. Bila sta si sošolca od drugega razreda normalke, skozi vso gimnazijo in do konca visokošolskih študij in oba sta postala profesorja. Šukljetov oče je zahajal z več znanci iz mesta na zajtrk pod Rožnik in s seboj jemal tudi sinčka edinčka. Mala šolarčka Šuklje in Levec sta jo potem skupaj mahala v šolo v staro licejsko poslopje in si kovala nerazdružljivo prijateljstvo, čeprav je bil Šuklje mestni otrok in je živel v izobilju, Levec pa neobglen kmetski otrok, ki je moral spati redno v hlevu poleg strica Lorenca. Tedaj je bila podrožniška hiša še prav preprosto kmečka in s slamo krita. Kaj kmalu se je gimnazijec Levec postavil na samostojne noge in si služil denar z inštruiranjem razvajenih mestnih otrok. Tako je našel Janka Kersnika in ga naravnal na pot, da se je razvil v slovenskega klasika. Žal smo mu za epohalno delo za razmah naše literature kaj malo hvaležni.

Drenikov vrh se imenuje po prvem posestniku tega zemljišča dr. Gregorju Dreniku. Leta 1846 si je postavil to hišico na desni od rožniškega slemena. Njegov sin Fran (1839—1927) je odprl gostilno. V avgustu 1862 so po češkem zgledu zasnovali tu Južnega sokola za okrepitev duhovnih in telesnih moči v narodni obrambi proti nemškemu raznarodovanju Slovencev.

V podstrešni sobi se je nekaj časa shajala dijaška literarna Zadruga. Med njenimi člani je bil namreč tudi gospodarjev sin Bojan Drenik (r. 1876). Sicer so imeli sestanke največ v stanovanju Ivana Štefeta v Streliški ulici št. 4. Na Drenikovem griču je bral Ivan Cankar svojo prvo natisnjeno pesem Ivan Kacijanar (LZ 1893). Med drugo vojno je prešlo posestvo v italijanske roke družbe Emona, zdaj je ljudska last.

Zgornji Rožnik ali *Cankarjev vrh*. Na skrajnem robu Barja se vzpenja komaj 93 m visoki grič Rožnik, a ga je sama lepota. Viden je daleč naokoli, popotnikovo oko ga brž spozna po beli cerkvici na vrhu. V 15. stoletju so zoreli po pobočju vinogradi. Na vrhu je stala v samoto odmaknjena bolnišnica za gobavce in na vrhu grad plemičev Sau(e)rau-Kissling. V začetku 16. stoletja

je bila tu postavljena prva cerkva, po dveh stoletjih (1746) pa nova, današnja. V prenovljeni cerkvi (1895) je naslikal oltarno sliko Marijinega obiskovanja Jurij Šubic.

In razgled! Kamor seže oko, sama lepota. Komaj za dober seženj stran se zdi sosed Ljubljanski grad, vmes in tja proti Barju je razprostrta Ljubljana, na obzorju hribi od Krima do Polhograjcev. Kajkrat se je Cankar oziral proti Ljubljanskemu vrhu in s srcem videl tam spodaj skrito svojo Vrhniko. Na severni strani so Karavanke s Stolom, kamniti Storžič in Kamniške Alpe. Za šišenskim gozdom skrita Ljubljana se širi v Ljubljansko polje in naselja kmetских domov.

Na Cankarjevem vrhu nas razveseli prijazna kmetška domačija s hišo, hlevom in gospodarskim poslopjem, zadaj so njive in sadovnjaki; pod kostanji pred hišo in pod brajdo ob bregu stoje vrtné gostilniške mize in ob poti pod rožniškim vrhom *Cankarjev spomenik*; postavljen je bil v tednu spominskih prireditev ob 30-letnici pisateljeve smrti (odkrit 12. decembra 1948).

Spominska plošča ob vhodu v gostilniško hišo priča, da je tu bival *Ivan Cankar* v letih 1910 do 1917. Sedanji hišni gospodar Alojzij Obersnè rad pokaže na nasprotni strani v gospodarskem poslopu Cankarjevo spominsko sobo. Tu je le del pohištva, ki ga je imel Cankar, drugo je dodano iz njegove dobe. Nekaj pohištva iz bivše Cankarjeve izbe je dobil kasneje od Franzotovih v privatno last pokojni mestni arhivar Vladislav Fabjančič in od njega ga je odkupil (1948) Mestni muzej za 30.000 dinarjev. — Važnejše podatke o pesnikovem bivanju na Zgornjem Rožniku, ki se sedaj imenuje *Cankarjev vrh*, podaja *Francè Dobrovoljc* v brošuri »*Ivan Cankar, slovenski pisatelj*« (1956). To je doslej prvi celotno zaokroženi opis Cankarjevega življenja.

Spominska soba je prirejena zasilno. Cankar je pravzaprav prebival v sosednji sobi na desno, in sicer le prvega pol leta, ko se je preselil sem gor spomladi 1910. Privabila ga je iz bohemske družbe v hotelu Tivoliju *Štefanija Franzotova* (Nina), poročena z rožniškim gostilničarjem *Karlom Bergmanom*, hči iz Franzotove družine, ki je imela »literarno krčmo« na Vidovdanski (takrat Radeckega) cesti št. 28. Tja sta zahajala Cankar in Kette še kot dijaka in tam sta v svoji najhujši gmotni stiski v letih 1895 in 1896 našla najnujnejšo podporo, deloma s poučevanjem Franzotovih otrok. Tako je staro znanstvo privedlo Cankarja na Rožnik v dobro domačo oskrbo k nekdanji učenki Nini. Za najemnino se je oddolževal večidel s priložnostnimi darili ob honorarjih.

Zimo do pomladi (od novembra 1910 do maja 1911) je preživel kot gost prijatelja dr. Lojza Kraigherja, ki je bil tedaj zdravnik pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah. Ko se je vrnil na Rožnik, se je naselil v *zgornjo sobo* gostilniškega poslopja; to je soba z dvema oknom in razgledom proti cerkvi na rožniškem vrhu. Tedaj poleti ga je obiskal bratranec Izidor Cankar in zanimivi literarni pogovor objavil v *Obiskih* v DiS 1911 (knjižni ponatis 1920 in v dodatku Dobrovoljčeve brošure). Še tisto zimo (1911) je K. Bergman prodal posestvo svoji tašči Mariji Franzotovi, ta pa je dala gostilno v najem svoji najstarejši hčeri Mici, poročeni s *Ferdinandom Pfeiferjem*. Zaradi stiske s stanovanjskim prostorom v tej družini se je moral Cankar po treh letih bivanja v prijazni sončni sobi umakniti v sosednjo kamrico (konec leta 1914) in je tam ostal do končne odselitve z Rožnika v septembru 1917.

Živel je v samoti in od tod uravnaval smer našemu kulturnemu in političnemu vrvenju. Obiskovalcev je imel vsake vrste, prijetnih in vsiljivo zvedavih. Prav rad se je prostodušno pogovarjal v mladi družbi dijakov; v njih

je videl še čisti svet lepe Vide. Vojnim žrtvam iz njihovih vrst je napisal pretresljivo posvetilo v črtici Kadet Milavec v Podobah iz sanj (Vladimir Milavec je bil med Cankarjevimi obiskovalci; kot abiturient ljubljanske gimnazije je 19 let star padel 1916 na italijanskem bojišču na gori Cima Dodici).

Bivanje na Rožniku obsega najlepša in hkrati najbolj burna leta pesnikovega življenja. Zajema dobo od Bele krizanteme pa preko Lepe Vide in Grešnika Lenarta vse do Podob iz sanj, ko se je zavestno in vdano poslavljaj tudi od življenja. »Na Rožniku v maju 1910« je podpisal v Beli krizantemi svoj obračun z recenzenti ter izpovedal vnovič svoj umetniški »credo«, da zavestno hodi svobodno in zato brezpravno pot umetnosti, ki mu je »vsa njegova radost in bridkost«. To je tisto, kar je bilo Pevcu Prešernu »v prsih nosit' pekel al nebo«.

Leta 1912 se je za krajšo dobo priselil k njemu Oton Župančič in spet sta drugovaša kakor nekoč v ljubljanski Cukrarni in potem na Dunaju. Župančič je tisto leto še zadnjikrat fantoval, naslednje leto se je že poročil.

Z Rožnika je Cankar večkrat odšel za daljši ali krajši čas k prijateljem, ki jih je imel po vsej domovini; zahajal je k dr. L. Kraigherju v Slovenske gorice, k dr. Verčonu v Sežani, poskusil se je z dr. K. Tumom celo v vzponu na Vršič, zahajal v goste h Kesslerjevi družini na Bledu, hodil predavat delavstvu in učiteljstvu, kjer so ga poslušalci navdušeno sprejemali. Mogočni zagovorniki purgarske »pozitivne ideje« pa so mu očitali: »Ne ljubiš svoje domovine, tujec si, brezdomec!« V dobi balkanskih vojn je razburil Ljubljano in »oficialno Avstrijo« s predavanjem o Slovencih in jugoslovanskem vprašanju (12. 4. 1913) in zato predsedel teden dni ječe v zaporih ljubljanskega sodišča (12. do 18. septembra). Koj v začetku vojne ga je avstrijska policija spravila kot političnega osumljenca v zapore na ljubljanski grad za sedem tednov (23. avgusta do 9. oktobra 1914). Zatem je moral k vojakom kranjskega 17. pešpolka v Judenburg (od srede novembra do pod konec decembra 1914), a so ga po poldrugem mesecu morali zaradi šibkega zdravja odpustiti. Tam je srečal prijatelje, ki jih je upodobil in opisal Hinko Smrekar v Črnovojniku. Tam je spoznal tudi »gospoda stotnika« in videl ugašati lepe sinje oči mladih slovenskih fantov, obsojenih na smrt v brezumnem klanju vojne.

Vrnil se je na svoj Rožnik, odprl v srcu zaklenjeno kamrico, prestopil tisti njen prag, ki ga človek prestopi »le ob največjih praznikih, ob urah usodnega spoznanja, najvišjega veselja, najgloblje žalosti in v predsmrtnem strahu«. Napovedal je svojemu narodu vstajenje, v sebi pa zaslutil slovo.

Poleti 1917 se je poslavljaj od Rožnika. Štiri mesece se je odpravljaj, preden je odšel. Takrat mu je bilo šele dobro štirideset let, toda zanj je bilo to kakor hlapcu Jerneju štirideset let dela. V septembru se je poslovil. Ob tem slovesu je podal v nekaj preprostih stavkih veliko recapitulacijo svojega življenja v črtici Moje izbe. Odšel je pomirjen tudi z mislijo na smrt.

»Moje izbe niso bile domovi, postaje so bile. Dom je popotniku samo eden. Nanj mislim zdaj, ko se truden in do kraja vdan poslavljaj od poslednje postaje. Srce občuti na svojem nezmotljivem dnu, da je poslednja.« Čeprav je bila v Cankarju ustvarjalna sila še na višku, je že čez leto dni dospel do poslednje postaje v »dom, ki je popotniku samo eden«. Umrl je 11. decembra 1918 v Splošni bolnici. Zdaj spijo v skupnem domu na Žalah vsi štirje pevci iz gnezda slovenske »moderne«.

Končan je bežni sprehod po nekdanji in sedanji naši Ljubljani. Mrak nas je zajel na Cankarjevem vrhu. Tam spodaj se blešči morje luči po prostrani

novi Ljubljani in tam v daljavi hiti vlak skoz noč... Sédimo k mizi pred to hišo, polno spominov nanj, velikega pisatelja revolucionarja. Budil je in prebudil »življenje v nižavah, ki so spale«, in »klesal granitni temelj novi zgradbi naše kulture«, ki zdaj ni več krizantema siromakova, temveč bogastvo bogatega. V mislih naj nam šepeče *njegov drug Oton* iz svojih zadnjih dni.

Nemara kje drag zakopan spomin
bilo bi treba dvigniti iz brezna,
prenesti ga v bodočnost iz davnin.
In bilo bi kot tolikrat nekoč,

ko z Ivanom na Rožniku vso noč
sedela sva, da so nazadnje ptiči
v pomenek nama vpleli se pojoč.

(Na poti k poetu)

Jože Toporišič

ŠE O NAGLASU NEDOLOČNIH GLAGOLSKIH OBLIK

I. Deležnik sedanjega časa je vedno naglašen na obrazilu -oč ali -eč. Takšno naglaševanje se je nasploh uveljavilo šele po 16. stoletju in ga priznavajo vsi slovenski priročniki, ki obravnavajo glagolski naglas. Pri tej obliki je nedoločena le kvantiteta naglašanih samoglasnikov. Ako odpremo Slovensko slovnico iz 1956, opazimo, da ima obrazilo -oč dolg naglas, -eč pa kratkega; samoglasnik prvega obrazila se izgovarja ozko, drugega pa široko: pletóč — viséč. Marsikdo se bo takšnemu predpisu začudil, saj pozna enakšen izgovor omenjenih obrazil: bodisi dolg in ozek, bodisi kratek in širok. Ta ali oni pa ju morda izgovarja sedaj dolgo in ozko, sedaj kratko in široko.

Tako nastane vprašanje, kakšen naj bo izgovor tega deležnika v (vse-slovenskem) knjižnem jeziku. Koliko nam pri odgovoru na tako vprašanje lahko pomagajo historična gramatika, naši slovničarji, knjižna tradicija in — ne nazadnje — stanje v slovenskih narečjih?

Oblike na -oč in -eč so za prvi sklon ednine mlajše, čeprav so — s konč-niškim -i — že v Brižinskih spomenikih. Starejše obrazilo, -y ali nosni -e, je bilo pod vplivom drugih sklonov izenačeno s 4. sklonom ednine; ta pa je imel pri oksitoničnih glagolih na zadevnem obrazilu novoakutirano intonacijo. Kot je znano, je refleks novega dolgega akuta na zadnjem zlogu v knjižni slovenščini dolga rastoča intonacija ob ozki kvaliteti naglašene vokala: pletóč, viséč.

Potrditve takšnih refleksov lahko najdemo v vseh uglednejših slovenskih slovnica in priročnikih vse do najnovejšega časa: Kopitar (Grammatik 1809) 329 delajózh, vrózh, vuzhézh; Dainko (Lehrbuch 1824) 196 rekóč, 235 vyéč; Metelko (Lehrgebäude 1825) 213 jedóč, 215 tajéč, šuméc; Janežič, Slovenska slovnica 1900 (8. izd.) 87 pišóč, hvaléc; Breznik, Slovenska slovnica 1924 (3. izd.) 117 pletóč, 124 spéč; Nahtigal, Slovenski jeziki 1952 (2. izd.) 234 nesóč, misléč; Ramovš, Morfologija (1952) 146 vróč, trpéc.

Našteti slovničarji in jezikoslovci so iz najrazličnejših delov Slovenije in je v njihovem naglaševanju mogoče videti tudi naglas narečij, iz katerih so izhajali. Pisec teh vrstic izhaja iz južnega vzhodnoštajerskega narečja, za katero ne velja trditev sedanje slovnice, da se deležnik sedanjega časa med ljudstvom prav malo rabi, in v katerem živi deležnik tako rekoč nepretrgano

življenje iz pradaavnine, in je prav tako vedno slišal le refleksa za dolgo in ozko naglašena (ó) in (é).

Od kod tedaj naglas visè in kako ga razložiti?

Kolikor vem, ga je začel prvi uveljavljati Rupel v Slovenskem pravorečju (1946). Rupel tu deležnika na -oč sploh ne upošteva, deležniku na -eč pa neutrudno zapisuje kratek naglas. Zakaj? Skoraj gotovo je, da ga je tako slišal govoriti. V Ljubljani na primer prav lahko slišiš tak izgovor, a tudi na Gorenjskem in morda še kje drugje ni nemogoč. Toda vse naše dokazovanje nam zgovorno priča, da mora biti tak izgovor le narečen in da ga zato ni mogoče predpisati kot edino pravilnega. Napačno naglaševanje deležnika na -eč je nastalo, ker je deležniška oblika lahko pravi deležnik ali pa tudi pridevnik. Ramovš jima je v Morfologiji določil za moški spol ednine različen naglas: deležniku dolgega (vróč, trpěč), pridevniku kratkega (vròč, trpěč). Ni mi znano, ali je takšna delitev v kateremkoli slovenskem narečju dosledno izvedena — slovenski slovničarji je ne poznajo — gotovo pa je, da Ruplova rešitev, ki jo sprejema SP pa tudi slovnica, ni najboljša. Nastala je verjetno iz pedagoških, ali bolje rečeno, prakticističnih spekulacij, češ kako naj preprosto pisalec razlikuje deležnik od deležniškega pridevnika. Toda ali se je v takem primeru res treba odločiti za neskladno beróč — visèč? Ali ni tudi iz praktičnih razlogov bolje beróč, viséč? Takšno naglaševanje ni le v skladu z našimi argumenti, temveč je hkrati tudi sistemsko, povrh pa še praktično in lažje. Ker knjižni naglas ni stihijski, si ga pri takšni glagolski obliki glede na vse navedeno tem lažje določimo tako, da nam bo delal čimmanj preglavic.

Pa bo rekel ta ali oni, da naši pesniki deležnik na -eč rimajo z besedami, ki se končujejo na širok kratek -eč, na primer věč, mēč, prēč.

Tudi sam sem si zastavil vprašanje, zakaj je tako. Pregledal sem prvo knjigo zbranih del Levstika, Stritarja, Gregorčiča, Ketteja, Murna, Kosovela pa še Slodnjakovega Prešerna. Kadar ti pesniki uporabljajo deležnik na -eč, ga rimajo, ako ne s prav takim deležnikom, skoraj brez izjeme z omenjenimi besedami. A tudi ta resnica v resnici ne podpira izgovora visèč itd. Župančič na primer rima *blodeč s svēč* (ZD I, 258), pri Aškercu je *boleč — meč* lahko tudi *boleč — mēč*. Slovenski pesniki rimajo deležnike na -eč z besedami, ki imajo kratek širok vokal mogoče tudi zato, ker ni dovolj možnosti za čisto rimo. Da njihova rima ni »ribniška«, je znano. Kako negotovo je sklicevanje na rime, nam potrjuje rimanje na deležnik z obrazilom -óč. Poglejmo: Levstik (ZD I, 36) vroč (heiss) — vroč (ki vre); Kette (ZD I, 41) pròč — ukajoč; Murn (ZD I, 58) nóč — pròč — vròč; Župančič (ZD I, 180) nóč — vroč (heiss).

Pesniki nam torej pri določitvi deležnikovega naglasa ne morejo preveč pomagati, pa nam tudi ne onemogočajo boljše rešitve, to je naglaševanja pletóč, viséč.

Deležniški pridevniki, ki so zveze z glagoli izgubili, naj imajo posamezno določen naglas: večinoma bo kratek (vròč, rděč), izjemoma pa tudi dolg (bodóč). To velja tudi za osamljene prislovne izraze (vsěč).

II. Ko sem v lanskem letniku pisal o glagolskih naglasnih tipih, sem glede *glagolnika* dejal, da se v glavnem ravna po naglasu trpnega deležnika. Primeri za to so: pletèn — pleténje, (s)trésen — trésenje, žágan — žáganje, kován — kovánje, zaničeván — zaničevánje, písan — písanje itd. Tej okvirni trditvi je treba dodati nekaj pojasnil in dopolnil.

Nastaja namreč vprašanje, kako je pri glagolih, ki trpnega deležnika nimajo. Ali: Kako je z glagolniki, ki so, kot se izraža nova slovenska slovnica,

napravljeni iz navideznega trpnega deležnika? Takšni glagolniki so na primer sedenje, sedanje, norenje, merjenje, bezljanje, zdravljenje, žarenje, bivanje, vzdihovanje... Ni mogoče dvomiti, da je naglas pri takšnih glagolnikih tam, kot je v nedoločniku: sedéti — sedénje, mériti — mérjenje, žaréti — žarénje. Glede kvalitete naglasnega samoglasnika je treba reči: pri obrazilu -enje se je posplošila široka: žarénje, življénje, pleténje. Morda je tako res najpreprosteje, čeprav je še Pleteršnik naglaševal tako, kot se govori na Štajerskem, to je žarénje, čemur se je Škrabec upiral.

In kdaj se naglas trpnega deležnika in glagolnika ne strinjata? Zmeraj takrat, kadar morejo glagoli v nedoločniku imeti dvoje naglasov. Načelno bi moralo biti to vselej, ko je bila v praslov. naglašena nedoločnikova pripona enozložna, v osnovi pa je bil dolg vokalizem (Breznikov tip b¹). Torej zavijáti, písáti in zavijánje, písánje. Narečja, ki poznajo le písati, poznajo glagolnik písanje, tisti, ki govorijo písáti, pa písánje. — Že sedanji SP se deloma drži tega naglasnega načela, toda ker je nedosleden pri dopuščanju nedoločnikovih naglasnih dvojic, je nedosleden tudi pri naglaševanju glagolnikovih dvojic. Naglasov písanje — písánje ni treba uporabljati v razlikovalne namene (písanje naj bi pomenilo dejanje, písánje pa rezultat dejanja), ker takšnega razlikovanja nič ne pogošamo pri glagolnikih, ki imajo samo en pravičen naglas, in ti so v večini.

K dvojemu naglaševanju glagolnika smo nagnjeni tudi pri glagolih VI. vrste: kmétovanje — kmetovánje. Tu seveda ne gre za razdor med naglasom trpnega deležnika ali nedoločnika in glagolnika, temveč za splošno težnjo tega razreda, da si ustali naglas na izrazitem dvodelnem obrazilu: kmétovati, kmétujem itd. nasploh prehaja v kmetováti, kmetújem, pa imamo zato tudi glagolnik kmetovánje bolj pogosto ko kmétovanje. Tej naglasni težnji se ne kaže upirati, kakor sem ter tja poskušajo.

Vsa pravila potrjujejo izjeme. Tako je tudi z glagolnikovim naglasom. Glagol misliti ima sicer trpni deležnik míšljen, glagolnik se pa kljub temu glasi míšljénje. Ta glagolnik sam ni ljudski, pa ni nič čudno, da tudi njegov naglas ni pravičen.

Urednikova pripomba. Piščevo izvajanje sloni na zgodovinski osnovi in ga bo moral SP upoštevati. Vendar je stvar bolj zapletena, kot jo je avtor prikazal; narečja so jo obravnavala dokaj različno, knjižni jezik pa včasih celo stihijsko. Historično gledano, je edino pravilni poudarek sedanjškega deležnika -óč -ěč, vendar se deležniki rabijo tudi pridevno, zato so radi prišli pod vpliv pridevniškega poudarnega tipa stár — stára. To stopnjo razvoja kažejo naslednji vzporedni zgledi: mislěč, da ga nihče ne vidi — mislěč človek; slověč daleč naokoli — slověč učenjak; lev se je bližal, strašno rjověč — rjověč lev; oviral ga je osat, boděč ga z ostrim trnjem — boděč trn; ljuběč sina čez vse, ga je razvajal — ljuběč oče; gorěč v silni strasti — gorěč privrženec; iztegnil je roko, milo prosěč — prosěč pogled; deróč po melini, voda odnaša mivko — deróč hudournik. Če je prislovna raba odmrla, se ustali pridevniški poudarek: mogóč, rděč. Včasih podaja akcent pomensko tančino: tako vróč ure in ure, je voda naglo izparevala; vróč liker (ki vre) — vróč dan (pa so tudi narečja, ki pravijo vróč dan). V nekaterih primerih ima celo prislovna raba kračino, vsaj v knjižnem jeziku: viděč tako nesrečo, hotěč zvaliti krivdo na druge, poděč pred sabo dečad.

Deležniki na -ěč so vsekakor bolj podvrženi krajšanju in to je nagnilo Rupla, da je posplošil -ěč; za tak poudarek se je odločil tudi Ramovš. Breznik pa je omahoval. Vtem ko je v prvi izdaji slovnice pisal pletóč, gredóč, pekóč, blodeč, je v četrti pustil brez naglasa pletoč, misleč, želeč, podaril je samo deležnik spěč. Spričo vsega tega se pridružujem piščevemu predlogu, naj bi SP ustanovil izgovor -óč -ěč, toda samo za prislovno rabo (in še to z nekaj izjemami, ki so že zmagale v knjižnem jeziku), za pridevno rabo pa bi pustili svobodo.

A. B.

KNJIGA O SLOVENSKI PROZI

Med povojnim rodом slovenskih literarnih zgodovinarjev se je doslej do izvirnosti in samoniklega obraza prikopal edino Boris Paternu. Sredi teoretsko načelnih in metodoloških trenj v evropski in slovenski literarni znanosti je dozorevala njegova literarnozgodovinska miselnost in se je razvijal njegov svojevrstni delovni način. Oboje nosi znamenja trdega dela in za stopnjo slovenske literarnoteoretske misli razkriva razburljivo novost. Sočen pogum, mladostna zagnanost in spoznavna pronicljivost so se združili v slovensko inačico sodobne interpretacijske metode.

Paternujeve študije o slovenski prozi¹ so avtorjev prvenec. Prve pa so tudi v slovenski literarni zgodovini, ki se tega vprašanja lotevajo problemsko. Zato ni prav, da so v naši javnosti ostale tako rekoč brez resne ocene, ki bi določila vrednost spoznanih značilnosti, ki — po Paternuju — tvorijo strukturo obravnavanega problema. Táko delo bi terjalo širše priprave in več prostora, kot ga imam tu. Zato sem se omejil predvsem na troje vprašanj, na razčlenitev Paternujevega literarnozgodovinskega nazora, kot se izraža na straneh knjige o slovenski prozi, na zaključke in — kolikor je potrebno — na kritiko le-teh ter nazadnje na dopolnitev ali novo osvetlitev sodb iz študij o posameznih avtorjih.

Naslov knjige obeta nekoliko preveč. Težišče Paternujevega razpravljanja je namreč v drugi polovici 19. stoletja, se pravi, pri pripovednem delu Levstika, Jenka, Trdine, Jurčiča, Kersnika in Tavčarja. Za uvod je v primeri z ostalo knjigo blede in nepoglabljeno napisano prvo poglavje z naslovom Začetki. Trezna in pregledna strnitev pa je podana v Zaključku. Taka razporeditev razodeva, da Paternujev poseg v problem slovenske proze ni organski in genetičen v smislu njenega razvoja, notranje zveze in razvijanja strukturnih posebnosti bistva in oblik, marveč se omejuje na predstavitev individualnega pisateljskega epskega sveta. Razvojni vidik celote je podan šele v zadnjem poglavju, toda še tu se je avtor omejil na prikaz tematskih smeri in splošnih značilnosti. Problem sam ga je prisilil, da je moral omeniti vsaj še dva pomembna tvorca slovenskega pripovedništva v obravnavanem času, Mencingerja in Stritarja. Oba bi bil nujno moral včleniti v tok razpravljanj, ki so brez njiju močno pomanjkljiva in enostranska. Izpustil ju je verjetno iz načelnih pogledov na pripovedništvo. Ti so mu odkazovali širino upoštevanega gradiva, določali idejna izhodišča in odmerjali globino spoznanja.

Po Paternujevo je za porod umetnine potrebna ustvarjalna zbranost, v kateri se harmonično zlijejo temeljne težnje pisateljeve narave. Od tega, koliko se ti osnovni nagibi ustvarjalno vskladijo, je odvisna umetniška vrednost dela. Potemtakem nastane umetnina s harmoničnim izživetjem osrednjih pisateljevih ustvarjalnih nagnjenj, s popolno sintezo prvin, ki tvorijo avtorjevo osebnost. Ta nazor je Paternuju ločevalni kriterij za umetniško od neumetniškega. Levstikov Krpan je po njegovem estetsko lepo delo zato, ker je nastal iz spoja intimno človeških vrednot ter narodno-političnih teženj, iz ubrane združitve avtorjeve subjektivne in narodove objektivne resnice. Skladen s tem nazorom je Paternujev metodološki princip. Ko ugotovi dispozicije in vnanje vzroke, ki so imeli za posledico izoblikovanje temeljnih prvin ustvarjalčeve osebnosti, se posveti vprašanju, koliko in kako nastalo delo te prvine izpoveduje. To pomeni, da mu ves ustvarjalni proces in s tem tudi naloga literarnozgodovinskega proučevanja razpada na doživljaljski in izrazni pol. Ugotovitev intenzivne prizadetosti in izjemne pomembnosti prvega ter spoznanje harmonije in adekvatnosti v izdelavi drugega sta mu ideji vodnici pri delu.

Ta nazor je v bistvu širok in zelo splošen ter nosi v sebi blagoslov in prekletstvo hkrati. Blagoslov zato, ker omogoča ugotovitev idejnih in etičnih vrednot ter razmeroma lahko izmeri stopnjo humanitete v posameznem delu. Ravno tako je avtor z njim dosegel, da mu je spregovorilo delo samo. Uravnovesil je v pravilno razmerje odnos med relativnostjo in absolutnostjo umetniškega dela, kar pomeni, da je izločil časovno lupino in pokazal na pristno trajnost estetske veljavnosti, ki je zrasla iz harmoničnega doživetja. S tega stališča so odstavki o Krpanu, Jenkovem Tilki, o Kersniku in Tavčarju nadvse tehtni in bodo ugotovitve v glavnem obveljale.

¹ Boris Paternu, Slovenska proza do moderne. Študije. Koper 1957, 154.

Nazor o harmoničnem izživetju in skladni sintezi pa ima v Paternujevi knjigi še drugačno podobo. Potem ko avtor določi tematske smeri slovenske proze v štirih jedrih (folklorna, kmečko-vaška, meščanska in zgodovinska) opredeli njene lastnosti. Te so po njegovem: kmečko obeležje, romantično-realistična dvojnost, osredotočenost na človeka in lirizem. Največji poudarek je dal romantično-realistični dvojnosti, ki mu pomeni osrednji strukturni princip slovenske proze v drugi polovici 19. stoletja. Tu pa nastaja problem, ki nanj Paternu ne odgovarja. Kako je pri nas s stilno formacijo, ki je vladala v času, ko je cvetel po Evropi realizem, kakšen je njen dejanski odnos do sveta in kje so vzroki, da ima tako različne strukturne prvine? Gre za posebno, slovensko inačico realizma, ki ima — historično vzeto — mnogo stilističnih posebnosti romantične umetnosti. Te romantične črte pa niso znamenje zaostalosti celotne literature. V Franciji je bil Hugo še vedno dejaven, ko se je po Flaubertu oglašal k besedi že Zola. Paternu ni šel povsem na stran tistih, ki se lotevajo proučevanja slovenskega realizma z vidiki, ki so nastali zunaj njega in so veljavni za katerega od realizmov v evropskih narodih. Posamezno stilno formacijo res družijo enaki problemi, iste tendence in enaka izrazna sredstva, toda vse vezno tkivo, ki tvori ton in daje barvo umetniškemu delu, je prepuščeno avtorjevi ustvarjalni sposobnosti, ki v okviru literarne tradicije dela iz sebe in razvija ali ruši staro v nastajajoče novo. Tisti, ki prenašajo drugod nastale vidike na slovensko literarno zgodovino, spreminjajo s tem slovensko kulturo — hote ali nehotе — v nekakšno kulturno kolonijo. Zakaj fenomen slovenskega realizma obstaja kot poseben problem slovenske zavesti in njenega izražanja v besedni umetnosti. Naš realizem je pravilen in resničen toliko, kolikor izpoveduje resnico o človeku in svetu ter govori o navzkrižjih, ki nastajajo iz trenja med človekovo zavestjo in objektivnim svetom. Gre za bistvene odnose in zveze, ki se v slovenskem času in prostoru niso toliko sproščali kot drugod v umetniškem teženju po kolikor mogoče zvstem odsevanju resničnosti, marveč so vnašali v strukturo realističnih del idejno vsebino in tendence, ki so obvladovale narodnoprebudno delo. Pri tem je računati z več momenti; ti imajo za posledico realistične značilnosti, ki so bile in so še vir zmot ter napačnih sodb. Za vso drugo polovico 19. stoletja je značilna neosvesčenost, ki povzroča temeljno protislovje časa: ustvarjalci se teoretično, to se pravi po svojem idejnem odnosu do sveta in življenja, izjavljajo in delajo za realizem, praktično pa izrabljajo slogovno dediščino romantike. Paternu sam ugotavlja med značilnostmi proze v tem obdobju kmečko obeležje. Ta lastnost je zelo pomembna. Večina avtorjev je bila kmečkega rodu, kar pomeni, da je nosila v sebi tudi še ves predstavn, čustveni in miselni svet te plasti. Slovenski meščanski razred — kolikor je z vso upravičenostjo mogoče o njem govoriti — je imel slabo ali nič izoblikovano duhovno substanco in mentalizeto. Tako je tak izobraženec kmečkega rodu nosil poleg spoznanj, ki mu jih je dala izobrazba, v sebi še ves duhovni svet, ki ga je prinesel iz mladosti in ga je zavoljo slovenskih, ne dovolj razčlenjenih socialnih nasprotij ohranjal v spominu kot naraven, razumen, objektivno logičen, smotrni, lep in smiselno resničen svet. Ta svet so občutili realno in ga takega tudi izpovedovali v svojem delu. Od tod kmečko obeležje in folklorna zavzetost, ki je po Paternujevem mnenju bistveni sestavni del romantične polute v osnovnem dinamičnem principu tistega časa. Pomanjkljiva zavest o sebi in svetu je predvsem posledica svojevrstne fragmentarnosti slovenskega človeka, ki se mu še vedno poznajo posledice gmotnega in duhovnega suženjstva ter geopolitične razdeljenosti v srednjem veku. Na drugi strani mu tudi usmeritev vseh sil v narodnoprebudno delo ni dovoljevala, da bi prišel na čisto v svetovnonazorskih in osebnih vprašanjih. Neenakomerno osveščanje je krivo, da se nobena stilna formacija, ki ni imela kristalizacijskih jeder v genioznih osebnostih (n. pr. Prešeren, Cankar), ni mogla povsem organsko izživljati, temveč se je lomila in vtiskovala naši književnosti tako paradoksalne lastnosti, kot jih ugotavlja literarna zgodovina.

Močno je vplival na tako podobo slovenskega realizma še en problem. 19. stoletje izpolnjujeta dva temeljna koncepta o kulturno in literarno tvornih gibalih. Prvi je Čop-Prešernov o jedru, ki ga tvori plast inteligence in se naslanja na že zbujeno ali samo potencialno meščanstvo. Levstik je to prevesil v drobno delo med kmečkim ljudstvom. Prvi kulturno tvorni princip, ki ga je precej nedomišljeno spočelo naše razsvetljenstvo s Pohlinom, bi lahko imenovali graditev iz jedra navzven in navzdol; drugega je začel Kopitar, teoretično pa utemeljil Levstik in ta hoče iz širine priti navzgor do jedra. Boj obeh konceptov je osnovni ritem slovenskega kulturnega in literarnega življenja. Nasprotni tečaj Levstikovemu nazoru je bil v času realizma Stritar.

Če gledamo s tega stališča Levstikovo Popotovanje in posebej še njegove nasvete za roman in novelo, je očitno, da se je Levstik zavestno izogibal ene izmed osnovnih resnic svojega časa, resnice o stanju in obsegu samoodtujenosti do sveta in človeka v njem. Le-to je skušal subjektivno, doživljajsko in spoznavno prevladati s tem, da jo je preoblikoval v smiselnoto notranje logičnih in razumnih oblik. Zato je za zgled navajal Goldsmitha in nekaj kasneje predvsem Gotthelfa, ki je res imel izraziti epski talent, a je v svoji leposlovni praksi v celoti razodeval perspektive, kakršne je hotel vnesti v slovensko književnost Levstik. Že za Levstika in pred njim pa je v vajevidih zorel drug tip ustvarjalca, ki se je najjasneje izražal v Jenkovi prozi. Za zgled si je ta skupina po Janežičevi spodbudi vzela A. Stifterja in B. Auerbacha, Prvi je močno soroden Jenkovim in Erjavčevim umetnostnim lastnostim in bi zaslužil posebno obdelavo. Na ta tip proze je deloma navezal svojo estetiko Menzinger, teoretsko pa ga je skušal utemeljiti Stritar. Ker je pri tem zavestno hotel ustvariti protipol Levstikovi domačijski varianti realizma, ga je prignal do skrajnosti in pristal v romantični abstraktni idealnosti. Kljub temu je njegova platonska misel o disharmoniji med idealom in resničnostjo prvi slovenski teoretični izraz problema samoodtujenosti. O vsem tem bo še treba pisati in podkrepiti mnenja z gradivom. Tu naj zadostuje samo to, da nobena smer ni rodila pomembnejših rezultatov. Jurčičeva pisateljska podoba se je oblikovala v šoli obeh, a je vseskozi uhajala na samosvoja pota. Jenko je svojo prozo zasnoval in izdelal, preden je spoznal Levstikov literarnoeestetski načrt. Stritar se je po razočaranju z Zvonom umaknil, ker je spoznal preširok zamah in jalovost svojega koncepta, v varianto družinskega romana (Gospod Mirodolski), ki jo je nasvetoval Levstik. Levstika so politika in druge potrebe narodnega življenja potegnile za sabo, literatura je šla mimo njega. Svoje nezadovoljstvo je izpovedoval le še v pismih, najprej Jurčiču v kritiki Desetega brata (1868), nato Stritarju v oceni Zvona (1878). Ta dokumenta sta najbolj jasna dokaza, kam je slovenska proza sama po sebi silila v skladu s stopnjo osveščenosti slovenskega ustvarjalca. Pomembneje se je zavedela sebe šele v delu Tavčarja in Kersnika, ki pa sta oba plačevala krvav davek tej protislovnosti, preden sta našla — nekoliko pod Celestinovim vplivom — svoje torišče in svoj izraz.

Paternu je to plat v razvoju slovenske proze pustil vnemar, čeprav jo njegovi zaključki vsiljujejo sami po sebi. Do tega ga je privedel njegov načelni nazor, ki ne prizna umetniške pomembnosti in človeške pričevalne tehtnosti ustvarjalcem in delom, ki niso v ustvarjanju harmonična in sintetična. Tudi je njegova raziskovalna zmožnost navezana predvsem na tak tip realističnih del. V njih se mu intuicija, ki ji šele nato dostavlja kritično nadzorstvo, najlaže sprošča in izživlja. Pri tem je lahko vskladil svojo doganljivost z literarnozgodovinskim dokazilnim postopkom, medtem ko je pri nasprotnih primerih to skladnost porušil. Zgled za to je študija o Trdinu, ki ima obilo bistrih prebiskov, pa premalo notranje zbranosti in zunanje zaokroženosti. Pri tako svojevrstnem delu, kakor je Trdinovo, se je znašla samo Paternujeva intuicija, literarni zgodovinar, ki dela s pojmi, sistematizira in razčlenjuje z dokazi, pa je ostal v ozadju. Te misli niso toliko kritika, kolikor spoznanje torišča, na katerem je Paternujeva literarnozgodovinska dejavnost zanesljiva, tvorna in do kraja izdelana. Ta lastnost ni naključje ali morebiti pomanjkljivost, temveč samo nasledek študija predvsem realističnih del tega tipa in Levstikove estetske misli.

Opazke k posameznim študijam naj opozore na manjše probleme, ki pa so z vidika celote vendar toliko pomembni, da jih je treba načeti, čeprav samo kot vprašanja ali kot obrisno skicirane odgovore. Uvodno poglavje je napisano na hitro in zato najbolj nedognano. Paternu je izpustil dva osrednja problema, ki v tem času sodita v zgodovino slovenske proze. Treba bi bilo obdelati razvoj in estetsko vlogo slovenskega pripovednega stavka, kakor se je oblikoval iz anekdotičnih vložkov v versko in poučno pismenstvo. Tako bi potrebovali pojasnitve Trubar, Dalmatin, predstavniki našega manirizma v 17. stoletju, Pohlin in Vodnik. Tudi ves zapleteni proces, ki je privedel po mnogih neuspešnih tipanjih v smer folklorne povesti do Levstikovega Krpana, je ostal nenačeti. Pri Ciglerju je treba razen razločkov ugotoviti tudi stičišča s Krištofom Schmidom. Sreča v nesreči je veriga spodbudnih, toda neverjetnih zgodb. V njej so ostri, kratki refleksi resničnega in dobro opazovanega življenja tedanjih dni. Ljudje so že oblikovani, dobri ali zli tipi, ki imajo hkrati z neuravnoteženostjo dejanja na sebi nekaj pravičnega, mogoče simbolnega. Slogovno diha Cigler s tradicijo slovenskega prevoda biblije, kompozicijsko pa vnaša v slovensko literaturo pomembno inovacijo, ki je v tipični romantično skonstruirani zgradbi. Pretirana je trditev, da je slovenski jezik v 16. stoletju odseval samo

»predmetni svet vsakdanjih stvari in pojavov, zelo preprosto zavest človeka« (str. 7). Že nekateri predreformacijski zgledi našega pismenstva razodevajo, kako si je slovenski jezik utiral pot v pojmovni svet. Tu je poleg rasti kmetovega miselnega in predstavnega obsega treba računati predvsem s tradicijo slovenskega cerkvenega govornišva, kar oboje je šele dalo temelj, na katerem je mogel Trubar že v svoji prvi knjiži zapisati pridigo o veri.

Studija o Levstiku je s teoretske strani premalo razčlenjena. Problem realizma pri Popotovanju je pač mogoče načenjati samo z evropskega vidika in šele potem meriti, kako je zajel bitnost slovenskih problemov. Podati bi bilo treba genezo posameznih prvin njegovega estetskega nazora. Izrazito realistična je v njem zahteva po fabularnosti, ki naj služi razkrivanju karakterja, drugo je iz razsvetljenske in romantične miselnosti. Pri tem je zašel Levstik v nekakšno protislovje. Snovno je slovenskim pisateljem določil folklorno izhodišče, zraven pa zahteval, naj bodo zrcalo svojega časa. Na to vprašanje bi bilo treba odgovoriti, ker se zdi, da gre v njem za zarodek pojava, ki ima v slovenski realistični prozi sila velik pomen. Gre za anticipacijo zgodb, ki imajo metaforično ali simbolno vrednost. V to zvrst s svojo narodnostno-politično resnico spada že Krpan, razživela pa se je v kasnejših desetletjih in je predvsem vidna pri Tavčarju. Temu je ljubezenska zgodba po navadi simbol socialnih idealov in socialnih nasprotij, ki jih je izzval novi meščanski individualizem. Slovenski realisti niso toliko pisatelji in razkrivalci erotike kakor narodnostnega ter kulturnega osveščanja in vzdigovanja. Ljubezenska tematika ima v epskem delu samo vlogo, da najbolj prepričljivo simbolizira ta proces. — Paternujeva oznaka Krpana kot umetnine o človeški svobodi in dostojanstvu je tehtna in lepa. V Krpanovi postavi je obilo tipično slovenskih karakternih posebnosti. Tudi junačenje in smešnost, ki ju Paternu navaja samo mimogrede, sta bistveni del njegove duševnosti. Zanimivo je, da se vrednote Krpanove osebnosti skoraj povsem skladajo s tistimi značilnostmi, ki sta jih ugotovila za Slovence že Trubar in Linhart. — Problem Levstikovega Desetega brata je s tipom »odvečnega človeka« opozarjal na označeno drugo smer slovenske književnosti, v katero pa Paternu ni šel.

Jenko je odlično razčlenjen. Napačna pa je trditev, da je napisal neznatne prozne prispevke za Vaje in celovski Venec, kasneje pa še troje del. Kolikor je doslej znano, gre do zasnutki teh treh in edinih Jenkovih del vsi že v čas okoli leta 1855 in so bili Spomini objavljeni že v Vajah III. Prijemališče imajo ta dela zunaj Levstikovega programa, v smeri, ki jo je skušal k nam vpeljati Janežič. Strukturne posebnosti in čas nastanka pa zanikajo večje vplivanje Levstikovih idej, saj je izpovedovanje razkola med čustveno iluzijo in razumskim dvomom od Popotovanja začetnemu tipu slovenske proze povsem tuje. Trenutna prevlada Levstikove smeri je poleg drugih momentov pomagala zatreti nadaljnje Jenkovo prozno ustvarjanje, močno pa načela tudi njegovo pesništvo, ki je pelo samo o svojih »občutkih«. Vendar sta Tilka in Jeprški učitelj po vseh svojih lastnostih prvi slovenski eminentno realistični deli, kar bi bilo potrebno bolj poudariti. Citat o diktatu časa (str. 33) ni prav razumljen, ker v njem ne gre za enačenje tega pojma z razmerami, v katerih je Jenko živel, marveč čisto preprosto za fizikalni pojem časa.

Pri Trdini bi bilo treba postaviti osrednje vprašanje: kam to delo spada, v etnologijo ali pripovedništvo slovenskega realizma? S tem bi dobila študija jedro in bi se zaključki bolj povezali med sabo. Paternu ni določil problema o slovenskem umetnem epu, kar je toliko tehtno vprašanje, da bi ga bilo treba rešiti. V zadnjem poglavju govori Paternu tudi o filozofski, osebnoizpovedni prozi in kot začetnika omenja Trdinovega Glasan-Boga. Tako svojevrstno problematiko bi bilo treba natančneje obdelati, česar pa Paternu v tem sestavku ni storil.

Studija o Jurčiču je našla za čudo trezno formulacijo o umetnosti pisatelja Sosedovega sina. Prva opozarja na pomen in podrobno analizira Jurčičevo karakterno novelo. Odpira pa tudi vprašanje o obči vrednosti Paternujevih ločevalnih kriterijev, ki so določili razdelitev slovenske proze na znane štiri tipe. Zakaj Desetega brata je težko šteti samo med kmečko-vaško povest. Pri zapisovanju ljudskega blaga je treba poudariti, da je zlasti zgradba že povsem Jurčičeva. Nenačet je ostal tudi problem nekakšne teorije o etični zadostitvi, ki da jo mora literarno delo vzbujati v bralcu. To je sicer izdelal kasneje šele Kersnik, je pa jasno vidna že v Jurčičevem Domnu in drugih delih. Nerazumljivo je, zakaj ni analizirana povest Lepa Vida, ki daje obilo povoda za premišljevanje o tipu slovenskega realizma. Ravno tako bi bilo treba poudariti evropske spodbude, ki so pomembneje učinkovale na dograditev temeljnih teženj epske fiziognomije tega pisatelja.

Kersnik in Tavčar sta v knjigi obdelana najbolje. Rezultati Paternujevega raziskovanja so tu povsem novi, toda tako dognani in globoki, da jim ni moč oporekati. Problematika Tavčarjevega Slavlja in drugih del pa bi bila morala Paternuja privedi do spoznanja metaforičnih in simbolnih vrednosti teh zgodb. Dokaj svojevrstna je pri tem pisatelju tudi vloga umetniškega spomina, ki tako specifično barva njegovo pripovedništvo. Tavčarjev genetični postopek je namreč opisovanje dogodkov po spominu nanje, ne pa po videnju v ustvarjalni domišljiji. Ta lastnost ima za posledek glagolsko perfektnost in mnogotere kompozicijske težave, ki jih premaguje z lastnimi posegi v besedilo. Pri Kersniku manjka bistveni del njegove estetske misli — teorija o etični zadostitvi, ki je tudi z evropskega stališča pomembna, saj jo je izpovedoval v istem času poleg drugih predvsem L. Tolstoj. Razločki med Jurčičevim in Kersnikovim deležem pri Rokovnjačih pa so večji, kakor misli Paternu. Vidni so v pojmovanju epskega, v označevanju oseb, zgradbi dialoga in v gradnji pripovednega stavka. Struktura Jurčičevega pripovednega stavka je disciplinirana, njegova povedna vloga je v neogibni potrebi in adekvatnosti prav takega izraza, ki lepo izhaja iz prejšnjega in se organsko vrašča v prihodnjega. Kersnik je nediscipliniran, pripoveduje preveč, zato zahaja v miselne skoke. Razložek je celo v rabi naslonk, ki jih postavlja Jurčič po Levstikovih navodilih. Karakterni govor v začetnih poglavjih izvira iz značaja nastopajočega, Kersnik pa je bil mnenja, da bo s kopičenjem vulgarizmov, lokalizmov in s hoteno drastiko prodrl v bistvo. Pomembnejša novost je Kersnikovo neposredno vpletanje karakterjev v fabulativni tok, medtem ko je Jurčič z metodo opisnega realizma predstavil osebe najprej po svojem vizualnem vtisu in jih šele nato včlenil v dogajanje. Kersnik je v nadaljevanju Rokovnjačev doživljal pisateljski prelom. Potegnen je bil v tako snov, za katero po dotedanjem umetniškem razvoju ni bil poklican. V Jurčiču je sicer videl vzornika in mu je dovolil vmešavanje v prizor Berite Novice! in v roman Na Žerinjah. Tu se je začel njegov odnos do leposlovja spreminjati in je povzročil že pri oblikovanju Lutrskih ljudi težave. Vendar je Kersnikova prvobitna nadarjenost, kot si je našla izraza v njegovem prvem romanu, prišla na dan tudi v Rokovnjačih. Nandetovo zgodbo je iz rokovnjaških vrst speljal v meščanske in tam nasnoval zapleteno vzročnost dogodkov, da bi z njimi utemeljil njegovo dvojno osebnost. Na straneh vodilne povesti prvega letnika Ljubljanskega zvona sta torej dovolj jasno zarisani dve samostojni ustvarjalni osebnosti, med katerima so sorodnosti, a še več nasprotij.

Zadnje Paternujevo poglavje je zaključek, sintetična strnitev analitičnega dela v predhodnih študijah. Razvoj tematike je točen glede na osrednjo nit razvoja slovenske proze v drugi polovici 19. stoletja. Kakor hitro pa bi bil upošteval avtor tudi stranske tokove in manjše pisatelje, bi se bila podoba verjetno nekoliko spremenila. Zakaj temelji za vsako posebej so bili postavljeni že takoj po letu 1848 v času sprostitev narodnostnih in ustvarjalnih moči. Zato je Paternujeva podoba slovenske proze podoba, kakor jo kaže le-ta v svojih najpomembnejših predstavnikih.

Vrednost knjige o slovenski prozi je v tem, da na nov način zastavlja vprašanja in omogoča ploden pogovor o problemih. Avtor sam bo najbrž marsikje prišel z nadaljnjim študijem do drugačnih rezultatov. To pa ne spremeni trenutnega pomena te knjige, ki je v tem, da samostojno, izvirno in z veliko prodornostjo interpretira probleme iz razvoja slovenske proze do moderne. Samoniklost pogledov in metode priča, da je avtor resen znanstvenik, od katerega je pričakovati še veliko. Zmote na poti dozorevanja so nujne in včasih celo potrebne za spoznanje resnice. Paternujeva knjiga je tudi po tem sad trenja v sodobni slovenski literarni znanosti. Hkrati pa je obet, da krize ponehavajo in da naša veda zori v novo in poglobljeno fazo svojega razvoja, ki bo izpričala življenjsko upravičenost in z delom dokazala smiselnost svojega obstoja.

Jože Pogačnik

PABERKI IZ PREVODA CELJSKE KRONIKE

Zgodovinski roman o vzponu in zatonu celjskih fevdalnih zvezd¹ je izšel v nemščini 1933, v letu pisateljine smrti, pri Leykamovi založbi v Gradcu, v 42 poglavjih na 694 straneh osmerke. Izvirno besedilo romana, napisanega po zgodovinskih virih v obliki srednjeveške kronike, poživljajo posnetki starih risb v bakro-

¹ Ana Wambrechtsamer: *Danes grofje celjski in nikdar več*. Prevedel Niko Kuret. Inicialke izdelal ak. slikar Janez Vidic. Opremila Nadja Furlan. Založba Obzorja Maribor 1957. Str. 608. (Knjižna zbirka Nova Obzorja.) 80.

tisku, prikazujoči naše kraje in zgodovinske osebe. Delo je ustvarila slovensko-nemška pisateljica, domačinka iz teh krajev (Wambrechtsamerji so se uveljavili tudi v avstrijski publicistiki). V slovenskem jeziku je objavila eno delo, napisala pa jih je več, in sicer s tematiko iz naše preteklosti. V nemščini je napisala več del. Prevedla je tudi Župančičevo Veroniko. Vsekakor je avtorica zanimiv dvojezični literat. Avstrijska literarna zgodovina (Nadler 1951, Giebisch 1948) je ne omenja. Po prevajalčevih najnovejših poizvedbah v Gradcu je »Wambrechtsamerjeva kot regionalna pisateljica samih slovenskih spodnještajerskih snovi popolnoma in najbrž namenoma pozabljena in zamoščana — čuden razlog, ki se literarnohistorično ne da vzdržati; razumljiv je samo psihološko zaradi izgubljene (odpisane) zemlje«.

Ugotoviti razmerje fabule do zgodovinske resnice zahteva podroben strokovni študij. V glavnem pa je razvidno, da je pisateljica ohranila zgodovinsko podobo, saj je zgodovinska zvestoba za kroniko prva značilna lastnost in je večja kot v umetniških zgodovinskih romanih. Prav tu se načenja vprašanje umetniške plati tega dela. Kolikor je bil vpliv virov močnejši, toliko je manjša lastna umetniška ustvarjalnost. Gre za zgradbo dela, za prikazovanje in razplet dogajanja. Pripovedovanje neposrednega opazovalca dela sicer vtis živosti, toda osebni kader enih edinih oči in ušes, kot bi se izrazili po današnje — filmsko — prečesto zaide v zagato, ker vsepovsod s to tehniko le ni mogel osvetliti vseh velikih dogodkov, ki sicer sodijo v roman. Prav zato so tista mesta površna in šibka. Večkrat skuša biti priča vsiljivo pričujoča, kar ni posrečeno.

Ves usodni potek zgodovine Celjanov zvemo pravzaprav deloma iz ust viteza Jošta Soteškega oziroma izpod peresa oprode Bertholda Apreharja, žolnirja in služabnika celjskih gospodov, ki je popisal po spominih, »kako so Celjski svojo kri in svoj dušni blagor spletkarskemu častihlepu žrtvovali«. V tem se torej niso pokazali vzvišena »bitja«, za kar jih je imel stari kronist. Prikazati to notranjo dramo značaje s primerno stopnjo domiselnosti, kar naj utemeljeno pripelje do že znanih zgodovinskih dogodkov, v tem bi se pokazala umetniška potencia romanopisca umetnika. Verjetno bi ta ubral tudi drugačno pot oblikovanja te prebogat snovi.

Glede sloga ni dobro, da razni pripovedovalci govore z enako besedo. Debiče s Planine ima prebujno stvariteljsko domišljijo. Tehnika nekaterih mest je poenostavljena in risana črno-belo, n. pr. dejanje ob Veronikini obsodbi. Naivno je opisana tatvina Štefanove krone, pa naj bi bila še tako resnična. Isto velja za ljubezen oprode in grofove hčerke. Ponekod bi si želeli več napetega razpleta.

Dobro je pisateljica prikazala krajevno in časovno barvitost z nekaterimi slovenskimi in hrvaškimi izrazi, z opisom folklornih posebnosti (noše) in podobami iz bajeslovja. V ta namen je uporabila znane literarne rekvizite, kot so sanje, prividi, tudi verski, čarni vpliv urokov itd., celo elementarna narava posega v usodno dejanje. S tem je ozračje časa in dogodkov posrečeno podano. Starinsko patino je dosegla v knjižnem besedilu s starinskimi in starejšimi izrazi ter oblikami (frug, hub an, ward, jetzo, nit, gen ipd.), dalje z grafiko (gehorsambster, Veste), z 2. os. mn. za vikalno obliko itd.

Kako je prevajalec opravil svoje delo? Prvič je izšel njegov prevod 1940 v založbi »Naše knjige« pri Jugoslovanski knjigarni in Ljubljani na 492 str. osmerke — prevajalec je sedaj prvo izdajo izpilil z bolj izbrano besedo in frazo. V knjižni prevod je vnesel dokaj lokalizmov, starinskih izrazov, rekel in izposojenk, kajpada na drugih mestih kot v izvirniku. Najprej pa udarijo v oči številne slogovne posebnosti, to je besedni red: stava povedka in deležnika v odvisnikih — pa tudi v glavnih stavkih — na zadnje mesto, kar je značilnost našega starejšega sloga in kar je začel Levstik preganjati v Napakah. Tega in pa onikanja iz spoštovanja — tudi odsotnih oseb — izvirnik kajpak ne premore. Onikanje in povedkova stava zvenita slovenskemu ušesu zares starinsko!

Prevajalec — rojen sicer drugje — je že mlada in vsa dijaška leta preživel v Celju in v okolici Planine, kjer se je tudi osebno seznanil s pisateljico ter jo uvedel v slovensko književnost. Zato je bera njegovih lokalizmov in starejših ljudskih besedi kar precejšnja: nekaterih niti v Pleteršniku ni: *blagastvo* (Reich), *Bošnjaki* (po nem.), *bukvožer* (ustreza za Federfuchser?), *cicaramo jahati* (SP cucaramo), *cin(e)k* (majhen, malo), *cinkelj*, *cinklinkelj* (navček), *debiče* (za Dirmlein, Mägdlein, junges Kind) — Pl ne pozna, prev. navaja pod črto lokalizem za okolico Planine, *devojke*, *déžel* — nar. pesem pozna *dežel*, *gospodin*, *gospodine* (ima celo izvirnik za označitev hrv. okolja), *gospoja*, *hiša* v pomenu soba, izba, *Hrovat*, *Hrovaško*, *jao mi*, *kakov*, -a, -o, *lojpa* (tudi v izvirniku z razlago pod črto Vorhaus, veža

Pl nima), *mestjan*, *mestjanski*, *mojškrice*, *momci*, *moslem*, *nekakov*, *netjak*, *odavni gost* (spendender G.), *omejnik* (Pl, SP: omejek), *opasač* (slov. pač pas, opasek, opasica), *Peham*, *pehamski*, *poftičiti* (za versalzen), *pompljati* (traben), *poškodnik* (nemara nova tvorba iz poškoden?), *pozre*, *pozrè* (157 za Mägdlein): Pl *pózre*, -eta, n. (zaničlj.) ein junges Mädchen (von etwa 10—12 J.); prim, *pósre*, -eta, n. der Fratz; pri prevajalcu ne gre zgolj za zaničljiv pomen (str. 14 za Ludvika, ki »je bil še otrok«), kasneje rabi izraz tudi za starejša dekleta, s katerimi so se že šalili žolnirji — kako je med ljudstvom? NB. Pl določa izraz za vzhšt., t. j. »od Maribora na vzhodno stran«, kjer pa izraz dandanes ne živi, če je sploh kdaj — verjetno gre za pomoto nam. jvžšt. Kot za dekle je mogoč tudi tu naravni spol: *Ena izmed pozrét je bila* (17). Kako je z naglasom? NB. za *prežun* predvideva SP le zaničljiv pomen, izvirnik menda ne. Dalje: *razkuzman* (razkuzmati — razkosmati), Pl navaja za vir Dolenjsko (Jurčič) — živi izraz tudi v celjskem okraju? Če ne, ne ustreza krajevni barvitosti! *Sreča*, *vojskna* (po Pl), *stolec*, *božji* (mavrica), *trijančenje* (tudi izv. Trianschen), *umetelnost*, *važa prsti* (Erdklumpen, Pl Rasen, ruša) — prsti je najbrž odveč, *voza*, *zajem* (Lehen), stara, mnogo rabljena beseda (prim. hrv. pozajmiti), *žlavsa* (izv. Wasser!) Pl jvžšt. brljuzga, plundra, *žokovnik* (Federwisch) Pl in SP najbrž s pravilnejšo pisavo in naglasom *žokalniki*.

Dalje je prevajalec s pridom vpletal v knjižno besedilo *izposojenke* in *spačenke*, vzete iz nemškega jezika, znane v vsakdanjem ljudskem govoru, v knjižnem jeziku pa nekatere nedovoljene, in to na mestih, kjer ima izvirnik knjižne izraze. S tem se je prevajalcu še bolj posrečilo ustvariti krajevno barvitost in zgodovinsko patino. N. pr.: *ajdovski*, *bilja*, *butelnji*, *fajmošter*, *farovž*, *frajman* (tudi v nemškem jeziku že starejši izraz; Pl nima), *gnadliv*, *kamra*, *kemenata* (Pl nima), *kinč*, *kilempet* (vzhšt. kimpet, Kindbett, Pl nima), *klošter*, *kramar*, *lajdra*, *natura*, *pajdaš*, *pilpoh* (Bülbech, smrekova smola; izraz poznajo naši starejši slovarji), *puša* (Puxe), *(hud) regiment*, *šentovati*, *špampet* (Spannbett), *špelunka*, *štuk* (Geschütz), *tunf* (tonf = tolmun, kor. nem. Tumpff), *žlahta*, *žlampavi hlapci* (Schlampenknechte), *žold* (voj. služba), *žolnir* in še kaj.

Ob razvozlanju manj jasnih mest ter ob primerjavi nekaterih odstavkov z izvirnikom se dá ugotoviti naslednje (prevod krajevnih imen bi bilo treba posebej preveriti). Prevajalec, enako večš obeh jezikov, je s spretno domiselnostjo prevedel mnoga mesta po svoje kar zahtevnega teksta. Vmes je najti le nekaj manjših spodrs-ljajev: na str. 8 v *njegovi službi* (Joštovi?) je pravilno: v njihovi (in ihrem D.); na str. 9 v drugem odst. sp. je izpadel cel stavek dveh vrst in s tem odstavek (odstavek tudi str. 7 pred *Tako imam*); str. 10 *služi našemu gospodu* mora biti množina (unsren Herren dient); Fuchs (15) ni lišec; *predrzne oči* (fürwitzige Augen) bo za ein junges Dirnlein prehud izraz, kvečjemu objestne, sicer radovedne (19); *sopara* (145) za Dunst tu ne ustreza; na str. 145 zg. v 4. vrsti je izpadel stavek *Bili smo dolgo zdoma* (že v 1. izd.); str. 195 je izpadel odstavek dveh vrstic; str. 236: *zato je sladko plačilo pričakoval* dafür ni toliko vzročna kot predmetna zveza (za to); *posodica* (na verižici?) za Fläschlein ne ustreza (236); posnemanje otroškega govora (371) je samo v prevodu, in še to le v 2. izd., a je primerno; str. 453: *ker da si hoče Celjan pod pretvezo mladega L. zgolj Avstrijo ... pridobiti ta zgolj na nepravem mestu spremeni smisel, prav: le, samo pod pretvezo* (nur unter dem Vorwand!); *Urni in dobri sli so, če povedek na začetku stavka bi izražal misel bolj nedvoumno* (482); *turške vojske* (Türkenkriege wegen!), *ki jo Hunyadi vodi* je tu lahko dvoumno (486).

Slovenski prevod se lepo bere, saj upošteva vse zahteve tekoče materinščine, da je bralec vesel čistega besedila. Manjše slovnične, pravopisne in slogovne lapsuse komaj opazi (večina jih je že v 1. izd.), n. pr. nedoslednost v rabi prislova oziroma predloga *naproti*, *nasproti* (stališče SP samo je dovolj težavno!): *sinje oči ... žarele nasproti* (11); *z vabečo gorkoto prihaja nasproti* (37); gre v teh dveh primerih za »naključje«? Ali »sovražni namen«? Na str. 312 pa: *gredo v napadu sovražniku naproti*. »Prijazen namen«?! Ali str. 400: *nam je ... mrzla noč prihajala naproti*; na str. 16: *preden se ne užene in ne koristi* je nikalnica odveč ali pa je zamenjati veznik z »dokler«; 31: *sem poleg marsikaterega viteza ... videl svojega očeta* je nerodno povedano, pač poleg mnogih vitezov, saj bi sicer šlo za — več njegovih očetov; 33: *so lizali ... plameni* pričakovali bi predmet (kljub nem. lecken), bolje švigali; *plesoči* (44), v 1. izd. je pravilno: *sukal sekiro in skobelj* (227) je nerodna zveza; *obesek*, *čigar* (236); vejica za *in* (če sledi odvisnik) je sicer po SP pravilna, a proti njej sta se utemeljeno oglasila že Gradišnik in Lokar v JiS, ker res ne ustreza. Prevajalec je pri tem sam nedosleden, ker že tudi on piše primere: str. 124:

je bil umrl, in komaj; 329: mlad, in ko je. Verjetno bo ta vejica sploh odveč! Kot je nepotrebna vejica pred in v prirednjih, kar je najbrž ostalo pod vplivom izvirnika: *To je bil ... hrib, in njegov ... hram se je bleščal (10); je vlekel ... na polje, in žanjice ... so ... odhajale (60); umikaš se ji, in lahko bi ji bilo v smrt (136); Bog za to ve, in nam vsem (161);* v obeh zadnjih primerih še izvirnik nima ločila! Ali ni tisto »občutje« za vejico zelo nedoločljiva stvar? Kdo bi jo mogel do kraja dognati? Tako se n. pr. spremeni občutje za ločilo v deležniškem okrajšanem stavku, brž ko spremenimo besedni red: *Cudno se opotekajoč (SP z vejico), je hodil po sobi* (take primere z vejico ima tudi Kuret) je prav isto kot *Opotekaje se je hodil po sobi*; gre za eno, strnjeno misel ali predstavo, ki je ne gre razbijati s premorom. Po deležniku na začetku radovedni nestrpno hitimo k vsebini osebka in povedka. Občutek za presledek ali za ločilo dobimo šele, če stavek obrnemo: *Hodil je po sobi, čudno se opotekajoč ali opotekaje se*. Tako so v SP pod 4 a 1. odst. dvojje vrste primeri, z vejico in brez nje.

Niko Kuret je domiselno ponašil za nas domačijsko pomembno literarno delo in s tem opravil zgledno prevajalsko nalogo. Prijetno in zanimivo branje zgodovinskih dogodkov z domačih tal bo vedno našlo, tudi med izobraženci, hvaležne bralce, kar dokazujejo že knjigotrški uspehi in knjižničarska evidenca tega prevoda. Založba je poskrbela za prikupnejšo izdajo, kot je izvirnik. Krasijo jo ustrezne inicialke, ki jih izvirnik nima — tudi prva izdaja prevoda ne tako bogatih! — lepa oprema s tiskom in papirjem vred.

Leopold Stanek

Zapiski

SLAVISTI V MOSKVI

Prva svojevrstnost, ki smo jo v jutru letošnjega 31. avgusta po dokaj udobni trodnevni vožnji zagledali s hitečega ekspresnega ruskega vlaka, so bile strešice in strehe, vse prebodene s televizijskimi antenami. Baje se po teh štrlečih drogovih lahko z matematično natančnostjo zračuna število družin, ki se gnetejo v pretesnih prostorih: vsaka ima svoj aparat, da si lahko pričara lepši ali vsaj udobnejši svet. Nenadoma vzkipi v ozadju ogromna dvaintridesetnadstropna stavba, ki bo dajala zatočišče tudi naši slavistični učenosti — nova moskovska univerza. Nikjer ni tu videti industrijskih dimnikov, kakršni duše predmestja drugih velemest, pač pa se nad vse to ponižno predmestje grmadi simbol učenosti!

In upravičena je beseda simbol. Kajti zdi se, kot da ta široko stopnjujoči se nebotičnik zalezuje vsakega prebivalca tega zagonetnega mesta od jutra do noči in ga sili k nenehnemu razumskemu delu, učenju. Nemara tudi od tod disciplina in urejenost mravljinčjega vrveža, ki se razvija tako načrtno, mirno, skoraj brez strasti. Pred trolejbusno in avtobusno postajo se ob določenem času dotakajo kilometrske vrste bežečih ljudi, toda brez prerivanja, po dva in dva drug za drugim, in kjer prenapolnjeno vozilo verigo preseka, se ta mirno polni z novimi člani za naslednje vozilo, pa naj bo še tako hud človeški dotok ali nebesni nalive. Pri tem je izkoriščen najmanjši košček časa za branje. Bere staro in mlado, veliko in majhno. Bere v verigah pred postajami, bere na bežečem traku k metroju, bere v vozilih in celo med cestnim vrvežem.

Kljub tem nenehnim človeškim prelivom kot da so sence in ne ljudje: nikjer ne puščajo svojih sledov, ne v hrupu, ne v smehu, ne v kakršnih koli odpadkih. Tolikšne čistosti nisem našla nikjer drugod po mestih, pa tudi tolikšne tišine ne. Po dveurnem sprehajanju skozi razkošne postaje podzemeljskega metroja nisem odkrila kottička, kjer bi bila mogla brezskrbno zavreči papir.

Pa vse te na videz brezdušne sence le niso zgolj kolesca v modernem mehanizmu, ki s tolikšno brzino pretvarja razpadajoče lesene bajte v kasarniške nebotičnike. Njihova vnanost je sicer precej brezbarvna — ne kaže ne elegance ne zanemarjenosti — do življenja in človeka pa so vse prej ko brezbržni in zlasti mlajša generacija se uveljavlja z velikim delovnim elanom. Ta prihaja do izraza zlasti v strokovnem študiju, kjer se pa z našim mlajšim kadrom, žal, ni mogel

kosati, ker smo mlajših, posebno pa najmlajših slavističnih strokovnjakov zlasti iz naših krajev pogrešali.

Pa ne le odnos do vede, tudi uživanje umetnosti je živo med najširšimi plastmi, celo med tistimi, ki že odmirajo. Ne bom pozabila preproste ženice v Tretjakovski galeriji, s kakšnim navdušenjem je spremljala posamezne slike, kako je vzklikala in ploskala Napoleonovim vojakom, bežečim leta 1812 iz zasnežene Moskve. Seveda jo je zgrabila umetnost le z živo vsebino, to pa je tudi ključ, zakaj tu ne dopuščajo pogreznjaja v abstraktnost in v formalizem. Tudi ruska umetnost se je v drugem in tretjem desetletju našega stoletja živo borila za razne najmodernejše tokove in struje od futurizma do konstruktivizma, toda danes predstavlja Tretjakovska galerija, ta največji hram ruskih podob, izrazito realistično umetnost in pretežno sega komaj do ekspresionizma (socialistični realizem se mi v upodobitvi kot nov slog ni razodel).

Kakor je tem ljudem iz ljudstva, ki je šla današnja raztrgana evropska protislovnost mimo njih, ostal posvečen hram upodablajoče umetnosti, podobno jim je tudi Talijin hram, kjer včasih nagrajaajo z aplavzom pevske nastope, ki komaj dosežejo našo povprečnost. Pri tem pa mirno podoživljajo sladko romantiko Rubinsteinove glasbe, roznate scene kavkaških gora, religiozno liriko Demona Lermontova, očarljivo prikazano brez vse demonskosti.

Nabito polna je tudi dvorana v kinu Metropol, kjer je na programu Dostojevskega Idiot. Tu je dosegel knez Miškin tolikšno počlovečenje Kristusa, s kolikršnim more pretresti le Rus, ki je preblodil tragično pot od Dostojevskega v nov svet in ni ne obstal ne zašel. Tak Rus ni več sposoben razumeti v Skrbabinovem muzeju metafizičnih besed tega velikega komponista, ritem njegove muzike pa ga prav tako pogrezne vase kakor vsakega za najtišje tone dovzetnega zahodnjaka.

Svojevrstna je ljubezen, ki z njo ogrevajo čuvarji mrtvih hramov domove svojih velikih pokojnikov. Naval tujcev in domačinov na pet vozni ur oddaljeno Jasno poljano je tolikšen, da smo morali poldrugo uro čakati pred skromnim dvorcem Leva Tolstoja, preden se je naš globoko tihi vodič odločil, da nas pri zadnjih vratih pretihotapi naprej. Kljub davečemu prerivanju pa se mu je posrečilo pričarati v nas veličino predmetov, ki smo jih deloma res videli, deloma pa bolj slutili krog mogočnega pokojnika. Molč, s kakršnim je ta človeška reka posvetila Tolstojev grob, pretrse vsakogar, ki doume čudovito skromnost in osamljenost velikega moža. Grob brez spomenika, brez križa, posut le z nekaj rožami, med divjim drevjem. Tu počiva v samotnem gozdu s svojim najljubšim konjem. Tako je hotel sam.

Drugačen je trušč na domu revolucionarnega pesnika Majakovskega, ki ni mogel ustvarjati, če ni imel krog sebe bučne tovarišije. Tu je zgnetenih v štirih, petih sobah na tisoče knjig, ki jih je pesnik prebiral, deloma pa tudi spesnil sam, ki so jih drugi pisali o njem in ga v neštete jezike prevajali — našega prevoda ni med njimi, kakor ga ni bilo med prevodi Tolstoja, pa sem jim obljubila, da čimprej popravim zamudo, kakor sta jo popravila tovariša Slodnjak in Kreft s primerkom Levstikovega prevoda Vojne in mir, ki sta ga poklonila Jasni poljani. — Tu, v Majakovskega muzeju, je vsako leto nad sedem sto predavanj o tem pesniku, od tod prevažajo gradivo o njem po vseh sovjetskih republikah na razstave, semkaj se steka, tu se preverja vse, kar je ostalo v spominu sodobnikov o tem pesniškem heroju in tragedu revolucije, tu so razpete njegove lastne karikature in zveni z magnetofona njegova lastna vznesena recitacija in se poživilja v filmu njegova lastna igra njegovega lastnega življenja.

V drugačen molč sta pogreznjena Lenin in Stalin v mavzoleju pred Kremljem, kjer še danes hranijo milijardna bogastva razpadlega carističnega sveta. Osemindvajset stopnic navzdol ležita obsijana kakor nekoč v življenju: Lenin, kot da še diha, v tihi črnini, Stalin odmaknjen, v vojaški uniformi, z medaljami. Tiha, kilometrska reka ljudi se pretaka mimo njiju, v črni globini pa ždi kot iz kamna grozljiva vojaška straža. V poltrenutku, ko je na večer bila ura desetič, se je ta straža pred mojimi očmi neslišno, strumno zamenjala. Ne bom tajila, da me je spreletela groza, ne vem, ali pred kamnito disciplino ali pred čuječim molkom.

Na takšne in podobne ekskurzije nas je vleklo in hkrati trgalo življenje v Moskvi, ki je bilo v svojem jedru osredotočeno na četrti mednarodni slavistični kongres. Prejšnji trije so bili med obema vojnama v Pragi, Varšavi in Beogradu, ta pa se je po drugi vojni več let pripravljala do danes in je bil zato tem zajetnejši, hoteč s številno udeležbo — okrog 2.000 slavistov iz devetindvajsetih držav — poudariti svoje mednarodno mirotežje in znanstveno solidarnost.

V tem duhu je ob otvoritvi plenarnega zasedanja dne 1. septembra spregovoril predsednik mednarodnega komiteja slavistov akademik V. V. Vinogradov, ki je poudaril, da služi tolikšno svobodno in široko predstavništvo narodov zahoda in vzhoda, kolikršno se med slavisti doslej še ni sešlo, močnemu slovanskemu in mednarodnemu zedinjenju. Proučevanje slovanstva je v današnjosti silno naraslo in terja medsebojno združevanje slovanskih ved. Kolektivno delo slavistov raznih narodnosti naj utrdi duha znanstvene solidarnosti, ustvari nov lik znanstvene tvornosti in privede do realizacije širokih znanstvenih zasnov.

Za predsednikom akademij SSSR in rektorjem moskovske univerze je kongres v imenu jugoslovanskih slavistov pozdravil predsednik srbske znanstvene akademije in vodja jugoslovanske delegacije Aleksandar Belić, za njim pa predstavniki ČSR (Havranek), Poljske (Ler-Splavinski), Bolgarije (Vladimir Georgiev), Kitajske, Francije, Zahodne in Vzhodne Nemčije, Anglije, ZDA, Skandinavske, Avstrije, Kanade, Nizozemske, Romunije, Madžarske idr. Po izvolitvi prezidija lingvistične in literarnozgodovinske sekcije, kamor je bil od slovenskih delegatov izvoljen Slodnjak, od srbohrvaških pa Belić, Badalić, Lalić idr., je kot prvi nastopil profesor leningrajske univerze, akademik M. P. Aleksejev, ki nam je bil poleg jezikoslovca Vinogradova znan že z mednarodnega slavističnega sestanka v Beogradu, z referatom o slovanskih literaturah in njihovi vlogi v zgodovini svetovne kulture. Referat o osnovnih nalogah primerjalno zgodovinskega proučevanja slovanskih literatur je odpadel, ker referent, profesor brnske univerze Frank Wollman, naš topli znanstveni tovariš in letošnji sedemdesetletni jubilan, zaradi bolezni na kongres, žal, ni mogel priti. — Ob večernem zasedanju so sledila znana imena Ler-Splavinski, Mazon, Belić, Vinogradov idr., ki s svojimi referati prav tako kot vsi drugi niso ali vsaj ne bi bili smeli preseči dvajset minut.

S področja lingvističnih tem je bilo napovedanih nad 150 referatov, iz literarnozgodovinskih in njim sorodnih tem pa še nad 25 več. Če računamo, da je na kongresu Jugoslavijo zastopalo s 23 referati 24 znanstvenikov (šest iz Beograda, po pet iz Ljubljane in Zagreba, po trije iz Novega Sada in Skopja, po eden iz Zadra in Cetinja), 19 pa jih je z najavljenimi referati odpadlo, že iz tega lahko sklepamo, da tudi druge številke dejansko ne morejo biti popolnoma točne, zlasti ker se je mnogokdo priglasil šele pozneje.

Ker je bilo za vse referate določenih le pičlih sedem dni in so referatom sledile številne diskusije, ki so se včasih vlekle kar po tri dni, je bilo naslednje dni delo razdeljeno v sekcije in podsekcije, tako da smo imeli literarni zgodovinarji »jutranje« (dopoldansko) in »večerno« (popoldansko) zasedanje razdeljeno v skupine iz literarne zgodovine do 18. stoletja, 18. in 19. stoletja ter 20. stoletja, iz slovanske ljudske ustvarjalnosti in iz literarno-lingvistične tematike oziroma literarne teorije. Poleg tega so bili še jutranji nastopi, ki so dopolnjevali čas dopoldanskega zasedanja. Ker je bilo treba vsakomur, ki se je zanimal za različno tematiko, begati iz pritličja v prvo, tretje, četrto pa tudi v dvanajsto nadstropje, kjer so bile razkropljene posamezne podsekcije, ni niti zdaleč mogel ujeti vsega, kar se je godilo včasih v petih sobah teh nadstropij obenem. Celotnega literarnozgodovinskega dela pa ne bi bil mogel zajeti niti tisti, ki bi bil vse referate prebral, ne samo zaradi svojevrstnih diskusij, marveč tudi zaradi nekaterih svojevrstnih nastopov. Tako je na primer nastopil sivolasi ukrajinski poet Rylski z referatom o ukrajinskih dumah, ki jih je ponazarjal eden najpomembnejših živečih kobzarjev (banduristov) v ljudski noši s petjem dume ob banduri. Ob tožbi zamolklega moškega glasu o nekdanji zaslužjenosti ukrajinskega ljudstva in kot vodomet srebrno nežni spremljavi strun sem se zamislila v pevce naše »moderne« — kako se neki pretaka in deduje doživljanje in oblikovanje.

In kako se pretaka znanstveno delo? Slovenske referate, ki so izšli v zadnji številki Slavistične revije, smo v 200 primerkih vnaprej poslali v Beograd, da jih od tam odpošljejo na vse pristojne strani. Ker jih je pa v Sovjetsko zvezo prispelo komaj kakšnih 19, v druge države pa redko kateri, je razumljivo, da je bilo po njih splošno povpraševanje, ki ga je bilo s pičlimi separati, ki smo jih slovenski delegati (Slodnjak, Kreft, Bezljaj in jaz) prinesli s seboj, le deloma mogoče utešiti. Tako smo ostali na dolgu delegacijam in posameznikom iz raznih držav, ki so nas z bogatimi knjigami in zborniki od vsepovsod založili. Tembolj nas je presenetila informiranost ruskih znanstvenih tovarišev, ki so blagohotno, a ideološko ostro načrtno pretresli in deloma dopolnili naše referate z nekaterimi dejstvi, ki jih v dvajsetminutnem govoru sami nismo utegnili upoštevati. Profesorji, predavatelji

in znanstveni sodelavci z univerze in znanstvene akademije Kravcov, Zajcev, Rjabova, Ryžova so pokazali tolikšno ljubezen in zanimanje za slovensko literaturo, da nam je pomenila pozornost, ki so z njo spremljali naše nastope, dokajšnje zadoščenje in potrdilo, da je tudi naša književnost z našo literarno zgodovino vred prdrila v daljni slovanski svet in se pričela tam sistematično proučevati.¹

Podobne pozornosti kakor Slovenci je bil med drugimi jugoslovanskimi literarnimi zgodovinarji poleg našega univ. prof. Štamparja, čigar referat je z našimi izšel v Slavistični reviji, deležen tudi beograjski univ. prof. Lalić z referatom o ruskem vplivu na srbski realizem, zlasti pa zagrebški univ. prof. Badalić z novimi ugotovitvami o Juriju Križaniću pesniku, ki so dala pobudo, da se izda Križanićevo delo v širokem obsegu. Zanimanje je vzbudil tudi zagrebški docent Frangeš s sodobno obdelavo Krleževe vojne novele Veliki meštar sviju hulja, opredeljujoč jo v idejno formalni odvisnosti, medtem ko spada neopravičeni izpad Bolgara E. Georgijeva ob referatu makedonskega univ. prof. Polenakovića, o katerem je pisalo naše časopisje, ki pa pri njem sama nisem bila navzoča, na politično področje in ni našel primere v drugih vseskozi lojalnih odnosih med zastopniki posameznih narodnosti.

Diskusija je pač tekla, kot more teči spričo tako raznovrstnih tem in tolikšnega števila udeležencev. Sprožila je vrsto problemov, spontano pa se zavoljo prepričilo odmerjenega časa (pet minut!), deloma pa tudi zavoljo nerazumevanja raznih jezikov ni mogla dovolj kresati in osredotočiti. Prevelika svoboda, ki je omogočala časovno enako odmerjen nastop vsakomur o čemer koli in v katerem koli jeziku, je sicer vzdignila na isto raven vse narode in udeležence, deloma pa je prav s tem zavrla »plodno medsebojno izmenjavo bistvenih duhovnih dobrin in izkustev.«² Utrdila je v meni prepričanje, da bi se na takšnih mednarodnih sestankih, ki teže samo po resnem znanstvenem delu, morale izmenjavati misli v enem samem jeziku in se osredotočiti samo na nekaj bistvenih problemov. Za takšno načrtno delo, ki naj bi se uveljavilo na naslednjem kongresu, sem nastopila tudi na moskovskem forumu.

Kot je poročal akademik Vinogradov na zaključnem plenarnem zasedanju, bo prihodnji, peti mednarodni slavistični kongres leta 1963 v Sofiji. V pripravljalni odbor za ta kongres so sprejeti V. Georgiev, Belić, Ler-Splavinski, Mazon (Francija), Vasmer (Zah. Nemčija), Havranek, Borkovski (SSSR), poleg številnih članov razširjenega sekretariata.

Četrti mednarodni kongres je bil nujen izraz današnje stopnje slavistične znanosti, ki se je zlasti v povojnem času silovito razrasla po svetu in terja medsebojno povezavo in pospešen razvoj. Za našo domačo slavistiko je s plodnimi referati, še bolj pa z novimi mednarodnimi stiki, ki omogočajo razgled in poglobitev, tolikšnega pomena, da se bodo, kakor je že v uvodnem govoru poudaril Belić, njegove posledice čutile še mnogo rodov. Vse kaže, da ne bo oplodil samo skupno načrtno delo, kot je slovanski akademijski slovar, mednarodni slavistični časopis, občeslovanski lingvistični atlas, mednarodni katalog slovanskih knjig, koncentracija literarnozgodovinskih in filoloških bibliografij, publikacija pomembnih tekstov idr., marveč obogatil in dopolnil tudi metodo posameznikov.

Kakor ves današnji svet je tudi Moskva polna protislovij, ki so vidna že na prvi pogled. Poleg ogromnih železobetonskih zgradb se stiskajo celó še v centru razpadajoče lesene bajte. Slavistika pa raste in razganja staro, mrko univerzo v starem centru in jo sili k načrtni prenovitvi ob ogromni dvaintridesetnadstropni novi stavbi onkraj simetrično zaokrožene reke Moskve, kjer se gradi nov duhovni svet, a so doslej tam našle dovolj prostora šele prirodoslovno-tehnične vede.

Po stari humanistični stavbi, ki jo preraščajoče velemoste vse bolj pogreza vase, me je vodil univerzitetni predavatelj srbohrvaške literature Balakin. Od študentovskega kluba — bivše univerzitetne kapele — mimo biblioteke in raznih predavalnic sva končno dospela do sobe, kjer je pičli študentski avditorij čakal njegove besede. Z velikim zanimanjem je sledil moji razlagi o našem univerzitetnem sistemu in razvoju literarne zgodovine na slovanski univerzi. »Ko pridete prihodnjič,« se je nasmehnil eden od študentov, »boste morda lahko spregovorili že v novi univerzitetni stavbi!«

¹ Diskusija avtorice zajetnega uvoda k Cankarjevemu izbranemu delu, ki je pred kratkim izšlo v ruščini, znanstvene sodelavke na moskovski akademiji E. Rjabove, je bila v zvezi z zadnjim delom mojega referata (o slovanski medvojni in povojni književnosti) tako obsežna in problemska, da nekaterih svojih ugovorov in razlag v petminutnem odgovoru ne bi bila utegnila utemeljiti, zato sem nujno morala izzvati nadaljnjo diskusijo v tisku.

² S tem misli o svobodni znanstveni ustvarjalnosti in diskusiji, ki sem jo zapisala ob mednarodnem sestanku slavistov v Beogradu (Nova obzorja 1956, 160), seve ne preklicujem, marveč jo le dopolnujem.

Ta stavba bo zidana naprej v značilnem moskovskem slogu, ki kaže sicer smisel za klasično simetrijo, a hkrati tudi za gotski zanos, in je že premagal vulgarno kasarništvo drugih nujnih stanovanjskih zgradb. Podobno so tudi referati in diskusije z našega kongresa že nakazovali, da osrednja tematika dvajsetega stoletja, ki je bila tu na programu — problematika socialističnega realizma — že tipa iz ideološke sheme k estetskim vrednotam nove umetnine. Toda te vrednote bodo vrednote novega duha v novi formi, ki je njegov umetniški pogoj in se od njega odtrgati ne da.

Slovenci, ki smo imeli na tako širokem slavističnem forumu prvič priložnost narodom Evrazije in Amerike spregovoriti o kulturi slovenskega naroda v slovenščini. smo se vrnili domov v zavesti, da je umetnost kakor tudi znanost nenehno gibanje svobodnega, prodirajočega in vsepovsod uveljavljajočega se duha in da vse bolj tudi nam rastejo pogoji, da lahko širokemu svetu damo tisto, kar je lastno samo nam.

Marja Boršnik

»ZASKRBLJENOST«

Ne gre mi rado na papir, a ker vendar kdo to mora storiti, sem se odločil napisati nekaj vrst o naši žurnalistiki, ki bi mogla jeziku prav tako dobro služiti, kakor mu slabo streže. Časnikarstvo je mogočna velesila, ki ne samo oblikuje usodo narodov in držav, temveč odločilno vpliva tudi na jezik. Pisanje časopisja je tehtnejše kakor izdajanje knjig, saj imajo časniki večji krog bralcev, ki jih po svoje vzgajajo. Zato je treba skrbeti, da v uredništvih delajo resni ljudje, ki imajo veselje do poklica, primerne zmožnosti in voljo, da se poglobijo, razgledajo in si z leti tako razširijo obzorje, da so bralci ponosni na svoj list. O tem pa ne more biti govora, dokler je napak toliko, da bi moral vsak dan iziti za prejšnjo številko bilten s popravki in tolmačenjem. Kar brez ovinkov povem, da uredniški zbori hudo zanemarjajo svojo dolžnost. Če kje, potem za naša uredništva ne velja tisto tarnanje, da ni kadrov. Danes ne smemo tako govoriti, ker je statistika dognala, da so tam, kjer je še pred dvajsetimi leti delal en sam človek, trije nameščenci in še enega pol ob vseh sodobnih pripomočkih, o katerih se nam pred desetletji še sanjalo ni. Na splošno bi se dalo napisati marsikaj, da bi podprl svojo trditev, pa ni treba, ker današnji časnikarji — tisti namreč, ki to so — sami tožijo, da jih ubija nesposobnost nekaterih tovarišev. Mora že biti težavno, če je sama Vida Tomšičeva na zadnjem občnem zboru povedala, da nekateri vodilni kažejo premalo zavzetosti in prizadevnosti. Časnikar bi moral že ob vstopu v službo imeti primerno splošno izobrazbo in voljo, da se še bolj razgleda. Drugo je to, da si ne moremo misliti časnikarja majhnega naroda, ki ne razume vsaj še dveh jezikov. Med Skandinavci na primer ga ni. Pri nas pa nekateri niti svojega ne znajo za pismeno rabo.

Preden se lotim rakavih tvorb, ki spravljajo v nevarnost naše besedišče, pa tudi že zgradbo jezika samega, bi navedel nekaj prav kričečih zgledov prevelike — tudi korektorske — površnosti. Lepega dne so ljudje, ki časnik pošteno plačujejo, da bi se česa naučili, mogli brati, da sta na Cejlonu dva jezika, kar je že precej stara resnica. Novo pa je to, da so pri listu Singaleze čisto po hitlerjevsko iztrebili in k Tamilcem priselili Senegalce iz Afrike. Cejlon mora sploh biti precej čudna dežela, kajti tam imajo nekakšne »iz cevi« spletene stole. Človek, ki širi med ljudstvo znanje, je zadel na angleško besedo cane in v besednjaku našel zanjo nemški izraz Rohr, ki mu je toliko znan, da ga je porabil za — cev. Ker se mu to ni zdelo preneumno, ni šel malo naprej, da bi našel — trstiko ali kaj podobnega. Mučno je, če moraš brati, da je fant »zapravil tetine zlate lisice«. Tu je pač prevajalec videl Goldfuchse, ki so brez dvoma zlatniki, zakaj teta ni imela farme. Prav nerodno je, če nam kdo namesto sončnic sadi sončne cvetice (Sonnenblume) ali pripoveduje o »pečkah od tikve«, ki so — bučnice. Hudo je, da na takega začetnika ne pazijo, če so mu že dali delo.

Nekateri se poskušajo »spopolniti« tako, da tlačijo v vrzeli vulgarne tuje ali pa redke učene besede. Poglejmo si jih nekaj, ki so v kratkih tednih do avgusta, ko to pišem, vdrle k nam: rampa je prégrada, prizorišče, klančina, kakor pač zahteva pomen; klančino imamo še od Vodnika; lepo se obnese pri cestah, železnicah, skladiščih. — Golf je že davno zaliv in menda nikoli nismo drugače pravili. — Particija je delitev, razdelitev. — Dieta je bila do danes predpis za hrano bolnikov, sedaj pa je to italijanski parlament. — Runde so imeli boksarji ali pijani bratci, sedaj pa je to ponovljeno glasovanje v parlamentu. — Edmemoar ni kak poglavar divjakov na Borneu, ne, to je aide-mémoire, ker spis beležk ali spomenica ni več dobro. —

Naš Rdeči križ izvažja deke na Poljsko, ker tam nimajo odej. — Mizanscena ni kaka grška hetera ali morda Mesalinina sestrana; ne, je samo mise en scène, ker bi škodilo kritikovi genialnosti, če bi rekel, da je bila postavitev na oder dobra. — Tura ne bi bila tako imenitna, če bi ji rekli po domače kar pot. Tako nudi mnogo »šarma«. To se dá vse napraviti s surogatom; še boljši in lepši nadomestek pa je tisti »erzac«, ki smo morali nanj obupno dolgo čakati, preden nam ga je poslal prizadeven človek iz Damaska.

Tako nam pačijo jezik tisti, ki bi nam morali svetiti v temi. Po drugi strani pa čisto proti zdravi pameti obračajo po svoje stvari, ki jih ne bi smeli. Vtem ko se nihče ni spomnil, da je ruski »sputnik« sopotnik, jim je bil ameriški eksplorer dosledno raziskovalec; besede s to pripono so že same po sebi tako mnogopovedne, da je še to kratilo eksplorerju uspeh.

Umetnosti se ne upam lotiti, ker nimam daru, ki bi mi dajal pravico, da bi kaj povedal. Moram pa reči, da iz premnogih kritik ne izluščiš jedra. Namesto vsebine ti natrpajo kopico tujk, ki vsaka zase nekaj pomeni, vse skupaj pa ničesar. Kaj porečete k takemu dognanju: »Morda je atmosfera izžarevala premalo temote, stiske, manjkali so tesnobni oblaki?«

Posebno poglavje v naši žurnalistiki so številke in računstvo sploh. Če so kje začeli dosegati boljše uspehe, se zapelje tja poseben »reporter« in objavi namesto revnega poročila visoko »reportažo«. Strmeči svet potem bere, da bo sedaj vse — recimo — trikrat cenejše. Preprost bralec si pravi: »Če bo dvakrat cenejše, dobim zastoj in še 100% v denarju, če pa znižujejo ceno kar za 300%, moram pohiteti, preden bodo falirali!« To je menda tista »blagovna tržna pridelava«, ki nam jo je obljubil list. S tem je najbrž meril na pridelavo blaga za tržišče.

Pa številke! Včasih kdo umre nekaj sto let pred svojim rojstvom. V bilancah in statistikah se številke pogosto ne ujemajo. In vendar imajo po vsem svetu zapoved, da je treba številke pregledati celo pri reviziji! Brali smo, da je leta 1973 pridrlo pred Žužemberk ob Krki 9000 Turkov. Vso zgodovino je postavil na laž tisti, ki je dal »na svitlo«: Turki so prišli pred vrata samega Dunaja, ko so jim priskočili na pomoč Poljaki pod Sobjeskim.

Tak način kulturnega dela navdaja seveda tudi nas z »zaskrbljenostjo«, ki je kar mrgoli po časnikih. Iznebili pa bi se vse te zaskrbljene zaskrbljenosti, ki nas zaskrbljuje, če bi s skrbjo pogledali, kako bogato izbiro nam ponuja naše besedišče namesto takih drvenih izrazov: 1. skrbim za dom, 2. imam skrb z otroki, 3. skrbijo me dolgovi, 4. skrb me je bolnikov, 5. skrbim se, kaj še bo, 6. v skrbem sem zaradi letine, 7. moja skrb bo napraviti red, 8. skrb imam za več gostov, 9. na skrb imam ves grunt, 10. na skrb občini pride onemogla starka, 11. pod skrb je vzel otroka dober stric, 12. brez skrbi, 13. ne bodi vas skrb za odborovo pomoč! 14. skrbi me tarejo, 15. ne skrbi za to, drugo je nevarnejše, 17. Krelj se je skrbel ob vernikih (še po Štajferskem), 17. zaskrbelo me je, kaj bo, če se časnikarski Brdavs ne ukroti.

Včasih beremo, da išče kak dnevnik lektorja, ki mora biti slavist. Doslej ni opaziti, da bi si bili katerega dobili. Slavist... Kaj pa, če je slabist, ki je šel v smer najmanjšega odpora, da bi se izognil kulturnemu delu v šoli? Občutek imam, da je treba skleniti kaj odločnega, kajti to gloda korenine naše kulture. *Vinko Gaberski*

Slovniske in pravopisne drobtine

ZASODITI SE

Ne verjamem, da je kdo slišal to besedo. Jaz sem jo ondan in sem si jo moral takoj zapomniti, tako mi je bila nova in nenavadna.

V Poljčanah, v Čadramski vasi, je v hiši neke (bolne) žene rekla njena sosedka, ki ji je v boleznih stregla: »Res jo imamo vsi sosedje radi, saj se pri nji tolikokrat lahko zasodimo. Večkrat nam posodi denar, če smo v stiski.«

Zasoditi se pomeni torej vzeti (denar) naposodo, zadolžiti se. Besede ni v Pleteršniku ne v pravopisnem slovarju. Ali jo kaže usvojiti, ne vem, vsekakor jo je pa treba registrirati.

F. Vernik

Imelo me je, od kdaj pišemo ime *Francišek* s polglasnikom v končnici, ko je ime vendar iz lat. *Franciscus* z italijansko izgovarjavo *Francišk*. V starejših tiskih srečujemo latinsko pisavo s slovensko sklanjo: *Franciscus, Francisca*; tako v Trubarjevem Kalendarju 1557: *Francisca spoudnika*; pri Jan. Svetokriškem (1696): *Franciscus* (večkrat zlasti str. 508—520), *Ivetuľt mojga Seraphinskiga Ozheta Svetiga Francisca*; enako O. Rogerij (1734): *Franciscus Xaverius, Francisca Xaveriusa*; Paglovca v litanijah vseh svetnikov v Sveti tovarh (izd. 1767): *Sveti Francilc*, brez lat. končnice, ker je tukaj v latinščini -e (vokativ); Murko v slovarju (1832) navaja oblike: *Franz, Franzisco* in *Franzhek* poleg *Ferenc*; Slov. cerkv. časopis 1848 (5) piše: sv. *Francišk Salezi*; Slomšek v Življenju svetnikov (1854): sv. *Francišk*; tako tudi potem Zgodnja Danica. Na obliko *Francišk* sem naletel 1880 v Cvetju z vertov sv. *Franciška*, ki so ga to leto začeli izdajati *franciškani*; v štev. 2 na platnicah beremo obliko s polglasnikom, kakor da imamo opraviti s pripono -*ak*. Obliko je očitno zapisal Škrabec, ki je tedaj začel objavljati svoje jezikovne opombe na platnicah tega lista. Zakaj se je odločil za tako pisavo, ne razlaga, vendar je tedaj pisal e tudi v rod. mn., n. pr. *hrušek, pušek* ipd. Taka pisava je kasneje izginila (prikazala se je mimogrede le še v čitankah I in II za srednje šole 1931 in 1932), *Francišk* pa je ostal do danes kot uradno potrjena pravopisna oblika tega imena.

Stvar sama na sebi ni ne pomembna in ne težko razumljiva, vendar pa se ob njej človek vprašuje, ali nimamo morda tu enega izmed izrednih virov naše končnice v lastnih imenih, kakor *Gorišek, Lamóvšek, Cerovšek, Selšek* ali *Sevšek* ipd. Te končnice redno razlagamo, kakor da so nastale iz -*ski* + *jak* > -*ščak* > -*šek* > -*šak* (gl. tudi Bajec, Besedotvorje I, § 144, str. 83). Ali ni morda jezik kdaj hodil tudi po bližnjici in pridevniško končnico -*ški*, okrajšano po moderni vokalni redukciji v -*šk* (Metelko je uradno sprejel samo tako obliko za moški spol), po isti poti kakor v *Francišk* prenašal v -*šak*? Tako bi bili dobili iz pridevnikov *Gorica* — *goriški* — *gorišk* priimek *Gorišek, Ceróvec* — *ceróvški* — *ceróvšk* — *Ceróvšek, Gábrca* — *gábrški* — *gábršk* — *Gábršek* itd. Saj so pri nas priimki nastajali v glavnem v dobi nove vokalne redukcije, zato je ta pot zelo blizu in smo dobili iz -*ški* nov sufiks -*šak/-ška*. To je samo opozorilo, ki naj bi spodbudilo koga, da to preišče in nam pove izsledke preiskovanja.

J. S.

V TAKIH POGOJIH, POD TAKIMI POGOJI

Pogosto slišim vprašanje, kaj je prav: v takih pogojih ali pod takimi pogoji. Menim, da je dvomljive vrednosti oboje, vsaj v smislu, v katerem to zvezo navadno uporabljamo. Izraz pogoj se namreč zlasti v množinski obliki napačno rabi. Kaj je pogoj? Slovnica govori o prislovnih določilih pogoja in o pogojnih stavkih. Pogojni stavek sestoji iz dveh delov: iz odvisnega stavka, ki izraža pogoj, in iz glavnega stavka, ki izraža nasledek. Med glavnim in odvisnim stavkom je vzročna zveza. Če boš priden, boš to dosegel, to se pravi, tvoja pridnost je pogoj za to, da to dosežeš. Pogosto pa beremo takele stavke: V takih pogojih se ne da živeti. V takih pogojih ni mogoče delati. Naši življenjski pogoji so taki, da... V vseh takih primerih ne gre za pogoj, besedo pogoj moramo torej zamenjati s kako drugo; rekli bomo: V takih razmerah ni mogoče živeti. Naše življenjske razmere itd. Še nekaj primerov za pravilno rabo izraza pogoj: sprejeti kaj s pogojem. Pogojno so ga obsodili. Pogojno so mu dovolili to in to.

Ivan Tominec

ZAVISETI

Marsikomu se zdi čudno, da je glagol zaviseti zaznamovan v Slovenskem pravopisu s križcem, kar pomeni, da v knjižnem jeziku ni dovoljen. Zaviseti ni ljudski izraz, temveč ruska izposojenka. Komur se zdi domača, jo je gotovo večkrat slišal ali bral, verjetno tudi sam rabil, tako da mu zveni že čisto po domače in v njej ne vidi nič tujega. Saj se je prav po taki poti udomačila marsikatera izposojenka. Uredniški odbor, ki je priredil Slovenski pravopis, glagolu zaviseti upravičeno ni priznal take udomačenosti. Namesto »to zavisi od tega« bomo dejali pravilneje: »to je odvisno od tega«.

Ivan Tominec

Z A L O Ž B A

»Mladinska knjiga«

Knjižnica »Kondor« gre to jesen v svoje tretje leto. Prinaša izbrana dela iz domače in svetovne književnosti. Od našega Prešerna do Prežihovega Voranca in od Homerja do Hemingwaya vam bomo tu v nekaj letih priskrbeli najdragocenejše besedne mojstrovine, ki jih vsak človek želi imeti vedno pri roki. Letos bomo izdali dvanajst knjig. Naročniki na celotno zbirko imajo 20 % popusta.

Te dni je izšla knjiga Cirila Kosmača: *IZ MOJE DOLINE*.

Po Francetu Bevku in Jušu Kozaku je Ciril Kosmač tretji živeči slovenski avtor, čigar delo je izšlo v knjižnici Kondor. V naš izbor je urednik Bojan Štih uvrstil tri predvojne spise: Sreča, Gosenica in Življenje in delo Venca Poviškaja. Tem se pridružujejo trije spisi, nastali po drugi svetovni vojni: Očka Orel, Smrt nedolžnega velikana in Pot v Tolmin. Knjiga Kosmačeve proze Iz moje doline je izbor, ki se časovno razteza od pisateljevega nastopa v slovenski literaturi do danes.

V zbirki »Globus«, ki si je v štirih letih izhajanja pridobila številne bralce, o čemer pričajo razprodana dela, je zdaj izšla znamenita knjiga Mikluho-Maklaja: *POTOVANJA PO TIHEM OCEANU*. To je dnevnik slavnega ruskega antropologa, etnografa in biologa Nikolaja Nikolajeviča Mikluho-Maklaja, ki je vse svoje življenje posvetil raziskovanju življenja ljudstev na Novi Gvineji, Malajskem otočju in v Avstraliji. Pred nami se odvija življenje, polno nevarnosti in težav med domačini v malaričnem tropskem svetu Tihega oceana. V tem za nas tako daljnem eksotičnem svetu je avtor delal dolgih petnajst let ter nam prikazal življenje Papuancev, ki so še v drugi polovici 19. stoletja živeli na stopnji kamene dobe, ko so jim bili edino orodje in orožje bambus, kost in kamen.

Ta potopis stane vezan v polplatno 720 din, v platno pa 790 din.

Vse te in druge knjige dobite po knjigarnah Mladinske knjige v Ljubljani, Nazorjeva 1, Titova 7 in na Miklošičevi 40, v Mariboru, Partizanska 9 in v Celju, Stanetova 3 ter v vseh drugih knjigarnah.

ZAHTEVAJTE

PROSPEKTE!

